

DENKWIJZER
DW

WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE

Jaargang 12 | Nummer 3 | december 2012

De onmisbare natiestaat

Onze verpletterde cultuur

Nieuwe WI-directeur

Analyse verkiezingsuitslag

Wij
houden
van
Holland

VOORwoord

Wij houden van Holland

Na nummers over het Europese en lokale vlak, nu aandacht voor het nationale niveau: Nederland. Heeft ons land als natiestaat toekomst? Of hebben landen onder druk van globalisering en europeanisering steeds minder bestaansrecht? En wat typeert een land? Is dat een taal, een cultuur, een verleden? Hoeveel verscheidenheid kan een land verdragen?

Wie zijn wij?

Na de oorlog was het decennialang verdacht om over nationale identiteit te praten. De multiculturele droom was springlevend en het kosmopolitisme toonaangevend. Hier en daar werd het belang van nationale cultuur en Nederlandse identiteit benoemd – bijvoorbeeld binnen de voorlopers van de ChristenUnie (in het bijzonder door A.J. Verbrugh, die onder meer schreef over de Nederlandse taal en cultuur). Begin deze eeuw kwam Paul Scheffer met zijn beroemde artikel over 'Het multiculturele drama' en ontbrandde een discussie over de noodzaak van een nieuw wij. Maar wat is dat wij? Wie zijn wij? Volgens Ringo Ossewaarde is Nederland gevormd door drie tradities: de protestantse, de katholieke en de humanistische. Deze drie hebben in hun onderlinge spanning Nederland gemaakt tot wat het is. De laatste tijd heeft echter een destructieve, neoliberale versie van het humanisme ons land in een identiteitscrisis doen belanden.

Liefde voor vrijheid

Ossewaarde legt de oorzaak van de crisis dus niet primair bij de multiculti-ideologie. Iemand die dat wel doet is Thierry Baudet. Deze jonge conservatief pleit luid en duidelijk voor het belang van natiestaat Nederland met gedeelde waarden en normen. En aangezien het christendom de Nederlandse moraal en cultuur heeft gevormd verdient dat een bevoorrechte positie. Dus: wel klokgelui, geen minaretten. Naast het multiculturalisme is volgens Baudet ook de EU een belangrijke factor in het uithollen van de natiestaat. Want ook de EU ondermijnt nationale grenzen en loyaliteiten - en daarmee onze democratische rechtsstaat. Het belang van een gedeelde rechtscultuur zien we ook terug in het artikel van André Rouvoet en Jacob Pot. Zij pleiten voor een preambule bij de Grondwet en meer nadruk op het symbolische, samenbindende gehalte van onze constitutie.

Als Nederland een identiteit heeft, dan is die in mijn ogen in belangrijke mate gelegen in de liefde voor de rechtsstaat en de dankbaarheid voor onze vrijheid. Maar – en dat is een actuele vraag - hoe gaan we om met die vrijheid? Gunnen we mensen en groepen nog wel de ruimte om zich anders te gedragen dan de meerderheid? Of 'tolereren' we vooral waar we het zelf mee eens zijn? Volgens Mirjam van der Bent-Crezee heeft onze cultuur weinig meer op met verdraagzaamheid. Dat is tragisch. Want misschien ondermijnen we op die manier wel de kern van onze eigen identiteit.

GEERT JAN SPIJKER, EINDREDACTEUR

INHOUDSOPGAVE

04 - 'Ik zie veel intellectuele luiheid in het EU-debat.' | INTERVIEW MET THIERRY BAUDET

08 - Nederlandse identiteitscrisis | RINGO OSSEWAARDE

12 - Hier staan we voor! | ANDRÉ ROUVOET EN JACOB POT

18 - Gedwongen gelijkheid | MIRJAM VAN DER BENT-CREZEE

22 - De overheid en de waarheid | GEERT JAN SPIJKER

24 - Basisles democratie | EIMERT VAN MIDDELKOOP

30 - Voorbij het neoliberalisme | JOHANNES DE JONG

32 - 'We moeten zoeken naar nieuwe woorden' | INTERVIEW MET WOUTER BEEKERS

34 - Politici zijn sprinters, ambtenaren marathonlopers | GUIDO HOOVELD

38 - Is er een markt voor christelijke politiek? | PHILIP VAN PRAAG EN ANNEMARIE WALTER

44 - 'Lever meer voorhoedegevechten!' | INTERVIEW MET GERT-JAN SEGERS

WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE

ChristenUnie
Bestuursvereniging

DenkWijzer, studieblad van de ChristenUnie. Jaargang 12, nr. 3, december 2012. Oplage: 6000 | ISSN: 1568-5845
DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de mr. G. Groen van Prinsterer stichting) en de Bestuursvereniging van de ChristenUnie. DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

- Meer informatie over abonnement of donateurschap via www.wi.christenunie.nl
 - DenkWijzer verschijnt drie keer per jaar.
 - Deadline kopij volgende nummer: 10-01-2013
 - DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Neem daarvoor svp wel eerst contact op.
 - Abonnement per 01-01-2013: € 20,00* per jaar.
 - Donateurschap WI per 01-01-2013: € 35,00* per jaar. T/m 26 jaar € 20,00.*
 - Donateur WI (kwartaalbetaling) € 9,00 mogelijk met aut. incasso.
- *Bij aut. incasso, anders € 2,50 toeslag

Redactie:
Herman Sietsma (hoofdredacteur)
Bort Koeleijn (namens bestuurdersvereniging)
Bernadette van den Berg (namens bestuurdersvereniging)
Wouter Langendoen (namens Tweede Kamerfractie)
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:
frivista | concept & design, Amersfoort

Fotografie:
Folkert Rinkema, ChristenUnie, WI

Druk:
Drukkerij De Bunschoter

Uitgave, redactie en administratie:
Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

Legaten:
Gedenkt u het WI testamentair dan luidt de tenaamstelling: Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie, 'Mr. G. Groen van Prinsterer stichting' Amersfoort. KvK dossiernr. 32084387.

Postbus 439, 3800 AK Amersfoort
Tel.: 033 - 422 69 60 | Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
www.wi.christenunie.nl
www.bestuurders.christenunie.nl

Mocht u de toezending van DenkWijzer of uw donateurschap willen opzeggen, doe dit dan schriftelijk voor 31 december (per post of via ledenadministratie@christenunie.nl).

© ChristenUnie 2012
Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

DOOR GEERT JAN SPIJKER Thierry Baudet is geen euroscepticus, maar "euronihilist". Hij is "gewoon tégen de Europese Unie". Zijn recente H.J. Schoo lezing was getiteld: Pro Europa, dus tegen de EU. De Europese, christelijke cultuur is hem lief, maar de EU als politieke organisatie gaat volgens Baudet nooit werken, daarvoor zijn de verschillen in Europa te groot. De natiestaat moet gered worden, want alleen daarin kunnen democratie en rechtstaat functioneren. In zijn betoog schuwt de jonge conservatief grote woorden niet, tegelijk is zijn pleidooi meer dan een bevestiging - laat ook zijn goed leesbare proefschrift De aanval op de natiestaat zien. "Ik kom veel boosheid tegen, veel persoonlijk venijn. Maar ik heb nog niemand op argumenten mijn boek horen weerspreken."

‘Ik zie veel intellectuele luiheid in het EU-debat.’

IN GESPREK MET EURONIHILIST THIERRY BAUDET

Je bent in allerlei media – van krant tot radio en tv – aanwezig en presenteert je daar met enorme felheid en verontwaardiging. Waar komt die gedrevenheid vandaan? Vanwaar dat vlammende pleidooi tegen de EU en voor de natiestaat?
Dat komt doordat ik sterk overtuigd ben van mijn zaak. Mijn inzichten komen voort uit het conservatisme. Het conservatisme zet niet allereerst in op het individu, zoals het liberalisme, of op de staat, zoals het socialisme. Conservatieven hebben ook oog voor het belang van de gemeenschap. Mensen zijn altijd geworteld in een samenleving, in concrete maatschappelijke instituties. In mijn proefschrift heb ik me op één van die instituties gericht, namelijk de natiestaat. Die is onmisbaar voor een democratische rechtsstaat. Maar na de Tweede Wereldoorlog is hij van twee kanten ondermijnd: van bovenaf door supranationalisme en van onderaf door multiculturalisme. Beide bedreigen de democratische rechtsstaat, omdat ze de soevereiniteit en de nationale loyaliteit uithollen.

Is dat niet wat ongrijpbaar: nationale loyaliteit? Wat moeten we – zeker in een globaliserende tijd – nog met gevoelens van trouw aan het vaderland?
Het is inderdaad wat ongrijpbaar, dat klopt. We leven in een tijd waarin alles kwantificeerbaar moet zijn, in getallen uit te drukken. Toch is nationale identiteit onmisbaar. Er is heel wat voor nodig om als inwoners dezelfde wetten en regels zomaar te aanvaarden. En hetzelfde parlement te erkennen. Een democratische rechtsstaat kan niet zonder sociale cohesie en een gedeelde moraal. Denk daarbij ook aan een gemeenschappelijke taal en een gevoel van solidariteit. Als bepaalde sociale en culturele voorwaarden in een land ontbreken, dan kan dat land geen democratische rechtsstaat zijn. Dan valt het land uiteen – zoals we in België

zien – , of het dwingt tot autoritair bestuur – zoals dat van de EU.

In je boek beschrijf je ook het voorbeeld van klokgelui. Dat moet volgens jou dus ook in een gesecculariseerd Nederland toegestaan blijven vanwege het culturele belang?

Waar het mij om gaat is dat culturele praktijken – zoals bijvoorbeeld klokgelui – heel wel een plaats kunnen hebben in een democratische rechtsstaat. Je kunt als land zeggen: bepaalde gebruiken horen nu eenmaal bij ons. Dat kan ook zijn een bepaalde taal, een bepaalde geschiedenis, enzovoorts. Het christendom hoort bij Nederland en heeft onze cultuur diepgaand beïnvloed. Klokgelui hoort bij onze identiteit. Het geeft uitdrukking aan onze christelijke wortels en bindt op die manier samen.

De islam zou in onze rechtsorde dus een andere status moeten hebben dan het christendom?

Het christendom heeft ons land gestempeld en heeft daardoor bepaalde voorrechten. Denk ook aan het bijzonder onderwijs. Het is goed dat de overheid christelijk onderwijs subsidieert, maar waarom zouden we om die reden ook islamitisch onderwijs moeten steunen? Ik zie daartoe geen reden. Ook minaretten horen niet bij Nederland en ons cultureel erfgoed. In de toekomst zou dat natuurlijk kunnen veranderen. Voorrechten kunnen ontstaan, zoals gebeurde in Frankrijk toen de Algerijnen door hun militaire inzet in de Eerste Wereldoorlog het ‘recht’ verdienden om een moskee te bouwen in het hartje van Parijs. Zo gaat het in elke groep, in elke gemeenschap.

Je schrijft over het belang van een gedeelde rechtscultuur. Wat bedoel je daarmee? Moeten we bang zijn voor rechtsppluralisme?

Rechtspluralisme volgt uit de logica van het multiculturalisme. Als de Nederlandse identiteit niet bestaat, en ons land is opgebouwd uit allemaal 'gemeenschappen' – waarom zouden die dan niet ook hun eigen recht mogen hebben? Andersom: als wij allemaal heel verschillende denkbeelden hebben over wat redelijkheid, billijkheid of 'schending van de eerbaarheid' betekent – dan wordt het erg moeilijk om toch hetzelfde wetboek en dezelfde rechters te hebben. Dan krijg je groepen die zeggen: jullie rechtsstaat is de onze niet. Alleen als een samenleving min of meer gedeelde waarden heeft – een gedeelde rechtscultuur – is een gedeelde rechtsstaat op termijn houdbaar.

Bestaat een rechtsstaat niet ook op Europees niveau? Daar wordt toch evenzeer werk gemaakt van bescherming van minderheden? Is de macht van de EU niet gebonden aan recht en mensenrechten?

In theorie zou een rechtsstaat ook op Europees niveau kunnen bestaan, maar in de praktijk zijn de culturen in Europa daarvoor te verschillend. Door die diversiteit zouden burgers nooit weten waar ze aan toe zijn als er in heel Europa één en hetzelfde recht zou worden opgelegd. Ze kunnen dan niet voorspellen hoe regels uitgelegd en toegepast gaan worden. Recht is iets wat uit de samenleving opkomt, het is gestolde cultuur. Als er niet één gedeelde cultuur is, dan wordt recht onduidelijk en onzeker. Er dreigt dan tirannie van de minderheid, namelijk van rechters. Geen rechtsstaat, maar een rechtersstaat.

Kun je voorbeelden geven?

Je ziet het rond immigratie: de bevolking wil die serieus inperken, maar de rechters van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens staan dat niet toe. Een ander voorbeeld biedt de zaak die dat Hof wees tegen de SGP. Op het eerste gezicht bevestigde het Hof slechts de uitspraak van de Hoge Raad, maar het verschil is dat ons nationale parlement er nu geen zeggenschap meer over heeft. Het EHRM staat immers 'boven' dergelijke nationale instituties. Zo ondermijnt het ons zelfbestuur.

Maar Nederland is toch een soeverein land?

We kunnen uit al die supranationale organisaties stappen, mochten we dat willen.

Dat klopt, formeel is dat zo. Maar we moeten on-

derscheiden tussen formele en materiële soevereiniteit. Formeel – volgens de Grondwet – zijn we soeverein en kunnen we doen wat we willen. Materieel echter niet. Met materiële soevereiniteit bedoel ik: waar worden in werkelijkheid de belangrijke besluiten genomen? Waar ligt feitelijk de macht? Dan zie je dat supranationale instanties als het EHRM en de EU heel veel macht hebben afgenomen. Schattingen zijn dat 80% van onze regelgeving valt terug te voeren op Brussel! Nationale parlementen hebben steeds minder te vertellen en daarvoor in de plaats is een technocratisch bestuur gekomen.

Maar er is wel een soort Europese democratie.

We hebben een Europees Parlement dat de macht controleert. Misschien functioneert het niet optimaal, maar wie zegt niet dat dat nog komt?

Democratie is meer dan stemmen alleen. Nog afgezien van de vraag of het EP met 800 leden echt functioneert met al die vertalers, vind ik vooral de vraag interessant of mensen echt zeggenschap hebben over de Europese regelgeving. Ervaren de mensen loyaliteit aan de EU en verbondenheid met andere Europeanen? Is er voldoende solidariteit om gezamenlijk een landsbestuur te vormen? Nee dus, een Europese natie bestaat niet. De verschillen tussen de lidstaten zijn te groot. Eén buitenlands beleid, één minister van financiën – dat gaat toch nooit werken? Vergelijk het met een vriendengroep die stemt over de gezamenlijke vakantiebestemming. Dat werkt alleen als je toch al samen weg wilde. Anders zegt de één: weet je wat, ik ga lekker naar een andere bestemming. Een dergelijke saamhorigheid is nodig om meerderheidsbesluitvorming te laten werken. En die ontbreekt op Europees niveau. Daarom zal Europese besluitvorming nooit democratisch kunnen zijn.

Door de crisis is er veel debat ontstaan over Europa. Een goed teken?

Debat is altijd goed. Maar het dringt nog onvoldoende door tot de politiek. Het is daarbij zeer moeilijk om de gang van zaken in Brussel via publieke opinie te beïnvloeden. Door de taalverschillen en de grootte van de publieke arena heeft het volk vrijwel geen invloed op de EU. Ideaal voor machthebbers! Door het ontbreken van een publieke opinie is er weinig druk op Europese bestuurders. Die gaan gewoon door met hun koers, ongehinderd door het electoraat.

‘Ik vind Europa een prachtig continent. Er is een goed leven en een schitterende, christelijke cultuur. Maar het streven naar een Europese staat doet die cultuur juist de das om.’

Kan een Europese identiteit geleidelijk ontstaan? Hollanders en Zeeuwen hebben elkaar op een zeker moment ook herkend als Nederlanders. Nationaliteiten ontstaan niet van vandaag op morgen, daar gaat gewoon enige tijd overheen.

In theorie zou dat natuurlijk kunnen, maar ik geloof niet dat het gaat gebeuren. Hollanders en Zeeuwen hadden al vanaf de late Middeleeuwen vele zaken gemeenschappelijk: geloof, taal, een bepaalde cultuur. Ver voor het ontstaan van Nederland hadden ze al een lotsverbondenheid. Dat is niet te vergelijken met de verhouding van Nederland tot bijvoorbeeld Duitsland. Laat staan met die tot Spanje, Estland en Bulgarije.

De H.J. Schoo lezing die je onlangs uitsprak, is getiteld: Pro Europa, dus tegen de EU.

Je hebt dus niks tegen Europa in het algemeen?
Integendeel, ik vind Europa een prachtig continent – in die zin ben ik eurofiel, haha. Er is heerlijk eten, een goed leven en een schitterende, christelijke cultuur. Ik zou nergens anders willen wonen. Maar het streven naar een Europese staat doet die cultuur juist de das om. En daar richt ik me tegen. De elite heeft sinds de oorlog hard gewerkt aan het wegwerken van nationale grenzen en het toewerken naar een Europese federatie. Ze probeert met man en macht van Europa een eenheidsworst te maken, door allerlei harmoniserend beleid. Daarmee wordt juist de unieke kracht van Europa ondergraven.

De EU is geen staat, in ieder geval nog niet. Wat is het dan wel?

De EU is voor de helft een staat en voor de andere helft niet. Dat is typerend voor alle supranationale organisaties: ze nemen slechts elementen over van nationale staten. Dat uitgangspunt van multilevel governance maakt de EU fundamenteel instabiel. Om goed te kunnen blijven functioneren heeft ze steeds meer bevoegdheden nodig, totdat ze als vanzelf uitmondt in een nieuwe staat. We zien dat nu onder leiding van Van Rompuy stapje voor stapje gebeuren: een bankenunie, een begrotingsunie. Straks komt er een gezamenlijke minister voor financiën, een voor buitenlandse zaken, een voor veiligheids- en migratiebeleid. Dat is onvermijdelijk. In die zin hebben eurofielen als Guy Verhofstadt helemaal gelijk: Brussel is bezig met de vorming van een Europese staat. Wie dat ontkent is onwetend of liegt. Politici stellen bevolkingen

gerust door te vertellen dat de EU geen staat is of zal worden. Of ze voeren quasi-eurosceptisch campagne, zoals de VVD, om vervolgens gewoon verder te bouwen aan het grote Europese project.

Waarom duldt de EU-elite geen kritiek op het project? Waarom is er maar één richting voor hen?
De EU is een religie. De mensen in Brussel hebben een tunnelvisie die geen ruimte laat voor alternatieven. Op elk bezwaar en elke crisis is het antwoord altijd: meer Brussel. En de meeste opiniemakers gaan daar in mee. Er heerst enorme intellectuele luiheid in het EU-debat. Er wordt volop toegewerkt naar een Verenigde Staten van Europa maar men ontkent dat gewoon. Journalisten nemen de propaganda klakkeloos over. Ook al is het flauwekul – vergelijkbaar met het ontkennen van de zwaartekracht. En die federale staat – die dus onvermijdelijk is en het enige echte agendapunt van Brussel – die gaat nooit werken, het wordt een ramp. Er moet dus iets anders gebeuren. We kunnen kiezen tussen een geordende ontbinding zoals die van Tsjecho-Slowakije en een explosie zoals die van Joegoslavië.

Hoe zie je de nabije toekomst?

Ik zie in Nederland een aantal partijen die voor een alternatief gaan, waaronder de ChristenUnie. Een coalitie is wat mij betreft nodig met onder meer de PvdD, de SGP en de ChristenUnie. We gaan zien dat Groot-Brittannië uit de EU gaat stappen, Griekenland zal volgen en wellicht de Finnen. We moeten nu werken aan een alternatief. Van het nieuwe kabinet hoeven we niets te verwachten, het slaapwandelt voort in de richting van een Europese federatie. Het wordt tijd dat Nederland weer aan de toekomst denkt, en zich sterk maakt voor ontbinding van deze hopeloze organisatie, de EU. ■

Auteur

Dr. mr. Thierry Baudet promoveerde onlangs op het boek *The Significance of Borders. Why representative government and the rule of law require nation states*, vertaald in het Nederlands als *De aanval op de natiestaat*. Hij verwierf bekendheid als mederedacteur van twee bundels over het conservatisme: *Conservatieve vooruitgang* (2010) en *Revolutionair verval* (2011) en als columnist bij NRC Handelsblad. Per 1 januari 2013 gaat hij als onderzoeker aan de slag aan de Universiteit van Tilburg, bij prof. dr. Paul Scheffer.

DOOR RINGO OSSEWAARDE In de afgelopen twee decennia is het vraagstuk van de nationale identiteit hevig bediscussieerd. In Nederland barstte de identiteitsdiscussie in alle hevigheid los in de jaren negentig, toen was duidelijk geworden dat toegestroomde gastarbeiders definitief niet zouden terugkeren. Ook vestigden een hoog aantal nieuwe migranten zich in Nederland. De aanwezigheid van de cultureel afwijkende 'zij' werd geïdentificeerd als een bedreiging voor de Nederlandse identiteit. In het afgelopen decennium is de Nederlandse identiteitskwestie niet van de agenda verdwenen.

In deze bijdrage beoog ik te laten zien dat de Nederlandse identiteit is gevormd door een dialectische relatie tussen drie tegenstrijdige cultuurelementen. Dit zijn de rooms-katholieke, renaissance humanistische en de calvinistische elementen. Deze staan in een dialectische verhouding in de zin dat zij tegengesteld zijn aan elkaar en dat hun vitaliteit en culturele ontwikkeling afhankelijk is van hun onderlinge strijd of dialoog. De onderlinge verhouding tussen deze elementen wordt in hoge mate bepaald door veranderende contexten van Europese en wereldpolitiek. Mijn centrale argument is dat een Nederlandse identiteitscrisis zich openbaart als de dialectiek tussen de drie elementen wordt doorbroken. Ik betoog dat de huidige identiteitscrisis niet zo zeer een gevolg is van migratie, maar eerder van een verplettering van de humanistische, rooms-katholieke en calvinistische cultuurelementen in de Nederlandse natie. Deze vorm van geweld vindt plaats in een politieke context van wereldwijd kapitalisme. In deze context wordt de natie getechnologiseerd en van haar culturele vitaliteit ontdaan.

Nederlandse identiteit: ontstaan

De Nederlandse identiteit is een historische constructie die wordt gekenmerkt door tegenstrijdige cultuurelementen.¹ De historische wortel van Nederland, of beter gezegd, de Lage Landen, is te vinden in het Merovingische Rijk. Dit is het Rijk der Franken (481-751), hetgeen later uitgroeit tot het

Karolingische Rijk (751-987). In dit Rijk wordt een Europese identiteit vanuit het rooms-katholieke cultuurelement gevormd. Van een Nederlandse identiteit is pas sprake in de veertiende eeuw. Een Bourgondisch Nederland (1384-1477), waarin bijvoorbeeld rooms-katholieke humanisten als Rudolf Agricola en Desiderius Erasmus zijn geboren, ontwikkelt zich dan vanuit een dialectische relatie tussen humanistische en rooms-katholieke cultuurelementen. Bourgondisch Nederland, zo neemt Johan Huizinga waar, slaagt er echter niet in om culturele tegenstrijdigheden te overwinnen. Alles wat Frans is, wordt verheven boven het Diets. Dit belet vervlaamsing of vernederlandsing van het hof. Mede door veranderende handelsverhoudingen in Europa wint het Dietse cultuurelement aan kracht. Als in 1482 de Bourgondische Lage Landen worden verbonden met het Habsburgse Rijk, waarin het rooms-katholieke cultuurelement het humanisme domineert, verliest Bourgondië aan kracht. Er ontstaan dan twee nationale identiteiten in Bourgondisch Nederland – een zuidelijke die meer op Frankrijk is gericht en een noordelijke waarin het Dietse cultuurelement heersend is.²

De Opstand

Terwijl in landen als Portugal, Denemarken en Polen op dat moment reeds een nationale identiteit is gevormd, begint de Nederlandse identiteit zich te openbaren in een politieke strijd van de noordelijke provincies met het Habsburgse Rijk.

Nederlandse identiteitscrisis

EEN VERPLETTERING VAN BASALE CULTUURELEMENTEN

In de noordelijke provincies ontwikkelt zich, in de West-Europese context van de reformatie, het calvinistische cultuurelement. Als in 1556 de Spaanse koning Filips II wordt benoemd tot landsheer van de Dietse provincies Zeeland, Holland en Utrecht, probeert hij dit cultuurelement te verpletteren. Er ontstaat dan een opstand, die wordt gesteund door de landheer zijn adviseur en plaatsvervanger, Willem van Oranje. De opstand mondt uit in een emancipatiestrijd van de noordelijke provincies. In de strijd met Filips II versterkt de vader van de Nederlandse natie het calvinistische cultuurelement door zich tot het calvinisme te bekeren, terwijl hij het rooms-katholieke cultuurelement verzwakt. Daarmee verzwakt hij de loyaliteit van de noordelijke provincies met het Habsburgse Rijk. Na het Beleg van Leiden (1573-1574), vestigt Willem van Oranje in 1575 de Universiteit Leiden. Hij financiert deze met geconfisqueerde bezittingen van de rooms-katholieke kerk. De Universiteit Leiden heeft ten doel het calvinistische cultuurelement te versterken. Zij leidt calvinistische dominees op, die een vooraanstaande rol spelen in het calviniseren van Nederland in de strijd tegen de Habsburgse vijand. In 1581 stichten de noordelijke provincies de Nederlandse Republiek. De Republiek (1581-1795) wordt in 1648 door het Habsburgse Rijk, en de andere Europese staten, als een soevereine staat erkend.

Republiek: calvinisme en humanisme

De Republiek vormt een calvinistische natie waarin het calvinistische cultuurelement floreert in een dialectische relatie met het renaissance humanisme, en waarin het rooms-katholieke cultuurelement wordt gedomineerd. In 1573 wordt het rooms-katholieken verboden om hun religie publiekelijk uit te oefenen. Men wordt verboden om openbare ambten te bekleden of katholiek onderwijs (inclusief studie aan buitenlandse katholieke universitei-

ten zoals Leuven) te volgen. De bezittingen van de rooms-katholieke kerk worden geconfisceerd. In de Republiek worden rooms-katholieken getoleerd, in de zin dat zij niet worden vervolgd vanwege hun religieuze identiteit.³ De relatie tussen het calvinisme en het renaissance humanisme is van dialectische aard: een relatie van levende dialoog tussen tegenstrijdige cultuurorientaties. Deze relatie is fundamenteel voor de vorming van de Nederlandse identiteit in de Republiek. Huizinga stelt dat het cultuurgoed van Erasmus minstens zo bepalend is voor de vorming van de Nederlandse identiteit als dat van Calvijn. De ruimdenkendheid en zelfkritiek die volgens Huizinga de Nederlandse identiteit kenmerkt vindt haar oorsprong niet zozeer in de reformatie als wel in het rooms-katholieke renaissance humanisme.

Dominee en koopman

De dialectiek tussen de calvinistische en de humanistische cultuurelementen, en de marginalisering van het rooms-katholieke element, loopt als een rode draad door de Nederlandse identiteitsvorming in de Republiek. Het calvinisme wint aan kracht gedurende de Tachtigjarige oorlog, in de emancipatiestrijd tegen het rooms-katholieke Habsburgse Rijk. Het humanisme, dat uiteindelijk, via de verlichtingsbeweging, uitmondt in liberalisme (de humanist Baruch Spinoza is één van de eerste liberalen), wordt omarmd door de koopmanstand. De culturele wedergeboorte van de

Samenvatting

- De Nederlandse identiteit wordt gevormd in een relatie tussen humanisme, calvinisme en rooms-katholicisme.
- In fasen van onze geschiedenis werden een of meerdere cultuurelementen gemarginaliseerd.
- De huidige identiteitscrisis is minder het gevolg van migratie dan van technologische verplettering.

renaissance wordt nu ingeruild voor het vooruitgangdenken van de Verlichting. De humanistische, en later liberale, koopmanstand vormt de Nederlandse natie tot een handelsnatie. Als in 1602 de Republiek de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) opricht, ontwikkelt zich in rap tempo Nederlands 'gouden eeuw'. Dit is een combinatie van economische voorspoed, stedelijke ontwikkeling, en nationaal-culturele ontwikkeling in humanistische wetenschap en kunst. Wetenschappers als Antoni van Leeuwenhoek, dichters als Joost van den Vondel en schilders als Rembrandt van Rijn zijn bij uitstek humanistisch-calvinistische representanten van de Nederlandse handelsnatie.

Thorbecke vs. Groen

Wanneer de Republiek valt, en de Nederlandse monarchie wordt opgericht in 1815, komen het koopmansliberalisme van Thorbecke en het calvinisme van Groen van Prinsterer lijnrecht tegenover elkaar te staan. In de monarchie wint het humanistische cultuurelement zo aan kracht dat de liberalen erin slagen om een constitutionele monarchie te vormen (1848), waarin de rooms-katholieken gelijke rechten krijgen. Ook wordt nu het parlement opgericht. Dankzij het liberalisme wint het rooms-katholieke cultuurelement aan kracht. Dit manifesteert zich onder andere in het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853 en de vorming van een rooms-katholieke politieke stroming.

Kuyper: tegen liberale dominantie...

Groen van Prinsterers protegé, dominee Abraham Kuyper, stelt vast dat in de monarchie de dialectiek tussen het humanisme en het calvinisme – die kenmerkend was voor de Republiek – is verbroken. Het liberalisme, na 1848 omarmd door de Nederlandse monarchie, domineert nu het calvinisme. Om het calvinistische cultuurelement te versterken richt Kuyper in 1879 de eerste Nederlandse politieke partij op, de Anti-Revolutionaire Partij (ARP). In 1880 richt hij de Vrije Universiteit (VU) op, omdat hij al de calvinistische theologie-opleidingen in de monarchie te liberaal-vrijzinnig vindt, en te weinig gebonden aan het Woord van God. In 1886 leidt Kuyper een kerkscheuring binnen de Nederlands Hervormde Kerk die hij als liberaal-vrijzinnig identificeert. Hij sticht een nieuwe calvinistische kerk (de Nederduits Gereformeerde Kerk).

... nu samen met katholieken

Terwijl in de eerste 300 jaar het calvinisme samen met het humanisme het rooms-katholieke cultuurelement dat dominant was in het Habsburgse Rijk bestreed, gaat Kuyper een bondgenootschap aan met de rooms-katholieke emancipatiebeweging om het liberalisme te bestrijden. De katholieke emancipatie in Nederland, geleid door de ultramontane priester Herman Schaepman, ontwikkelt zich dan ook via een dialectische relatie met het calvinisme van Kuyper. In 1923 wordt de Katholieke Universiteit Nijmegen opgericht, niet om het calvinisme maar om het liberalisme te bestrijden.⁴

Liberaal 'gidsland'

Toch slagen de calvinistische en rooms-katholieke cultuurelementen er niet in om de liberale dominantie, en hun eigen marginalisering, een halt toe te roepen. Na de twee wereldoorlogen ontwikkelt Nederland zich als liberaal 'gidsland' als het gaat om tolerantie, solidariteit en anti-totalitarisme. Als vanaf de jaren vijftig Nederland geconfronteerd met migratiestromen uit de voormalige kolonies, gastarbeiders en vluchtelingen, dan volgt de Nederlandse verzorgingsstaat – bovenal een humanistisch construct – een multiculturalistisch beleid van gastvrijheid en tolerantie. Het Nederlandse multiculturalisme is niet gericht op het vormen van een multiculturele natie maar op het accommoderen van een tijdelijk verblijf van gastmigranten.⁵

Mislukt multiculturalisme

Vanaf de jaren tachtig wordt duidelijk dat het multiculturalisme is mislukt. De toegestroomde migranten keren niet terug maar blijven in Nederland. De cultuurelementen die deze migranten vormen binnen de kaders van het multiculturalisme zijn niet-Nederlands. Dat wil zeggen, de migranten worden niet gevormd door de dialectiek tussen het humanisme, calvinisme en rooms-katholicisme. Hierdoor wordt het ook lastig voor migranten om de Nederlandse identiteit te begrijpen, laat staan te omarmen.

Auteur Dr. Ringo Ossewaarde is als universitair hoofddocent sociologie verbonden aan de Faculteit Management en Bestuur en het Institute for Innovation and Governance Studies van de Universiteit Twente.

‘De dialectiek tussen de drie cultuurelementen die Nederland vitaal maakt, raakt verloren. Het wereldwijde kapitalisme verplettert ze en vervangt ze door technologie.’

Kosmopolitisme vs. nationalisme

Na de Koude Oorlog ontstaat er een nieuwe wereldorde van wereldwijd kapitalisme, waarin Nederland, net als andere naties, moeite heeft om haar positie te bepalen. In deze orde worden in Nederland de rooms-katholieke en calvinistische cultuurelementen nog verder gemarginaliseerd, terwijl er binnen het humanistische cultuurelement een splitsing optreedt. Enerzijds globaliseert het liberale cultuurelement. Zij krijgt daarmee een kosmopolitische gedaante. Dit kosmopolitische cultuurelement hervormt de Nederlandse natie. Kosmopolitisch Nederland is nu meer gericht op het mondiale, bovenal op wereldmarkten. Het kosmopolitische cultuurelement is hierbij meer gericht op een dialectische relatie met niet-Nederlandse cultuurelementen, dan op de calvinistische en rooms-katholieke elementen. De vaderlandse geschiedenis, met name het koloniale verleden, wordt hierbij typisch ruimdenkend en kritisch bejegend. Anderzijds ontstaat er vanuit het liberale cultuurelement een nationalistische gerichtheid op de natie, waarin het mondiale niet zozeer wordt omarmd maar verworpen. De buitenwereld wordt nu een bedreiging. Niet-Nederlandse cultuurelementen, bovenal islamitische cultuurelementen, worden bestreden, zoals in de Republiek de humanistische en calvinistische cultuurelementen het rooms-katholicisme bestreden. Daarnaast wordt in dit nationalistische cultuurelement ook de Europese Unie, in 1993 opgericht als orgaan van de nieuwe orde van wereldwijd kapitalisme, net zo bedreigend ervaren als het Habsburgse Rijk dit ooit was. Het nationale soevereiniteitsverlies wordt betreurd.

Een getechnologiseerde natie

Vanuit het nationalistisch-liberale element wordt de Nederlandse identiteitscrisis geduid als een ‘multiculturele illusie’ of ‘multicultureel drama’, zoals Paul Schnabel en Paul Scheffer de nieuwe toestand eens verwoordden. Zonder aandacht voor sociale integratie en culturele assimilatie van migranten brengen on-Nederlandse cultuurelementen de Nederlandse natie in de war. Vanuit het kosmopolitisch-liberale element wordt deze redenering doorgaans afgedaan als typisch Nederlandse bekrompenheid. In deze bijdrage heb ik laten zien dat de Nederlandse identiteitscrisis niet zozeer te maken heeft met multicultu-

ralisme. Zij is vooral het gevolg van de marginalisering van calvinistische en rooms-katholieke cultuurelementen, alsmede van de teloorgang van het renaissance humanisme en van het liberalisme dat hieruit voortkwam. De dialectiek tussen de drie cultuurelementen die Nederland vitaal en zelfbewust maakt, raakt hierdoor verloren. Het wereldwijde kapitalisme verplettert de drie cultuurelementen en vervangt ze door technologie. Bourgondisch Nederland werd gevormd door de dialectiek tussen renaissance humanisme en rooms-katholicisme; de Nederlandse Republiek door de dialectiek tussen humanisme en calvinisme. Het wereldwijde kapitalisme, daarentegen, is niet afhankelijk van dergelijke cultuurelementen. Niet van de cultuurelementen, maar van nieuwe technologie wordt hierin verlossing verwacht. Van een natie die wordt getechnologiseerd mogen wij slechts technologie verwachten, geen geloof, liefde, levensmoed, zedelijke veerkracht, dialectiek, sublimeren en culturele vitaliteit. ■

Noten & Literatuur

- ¹ Ossewaarde 2013.
 - ² Huizinga, 2009: 170, 191, 205-7.
 - ³ Van Heek, 1973: 213-224.
 - ⁴ Van Heek, 1973: 251-2.
 - ⁵ Duyvendak, 2011: 77.
- Couwenberg, Wim (2010) ‘Nationale Identiteitscrisis,’ *Civis Mundi: Tijdschrift voor Politieke Filosofie en Cultuur*, 16 December 2010.
 - Duyvendak, Jan-Willem (2011) *The Politics of Home: Belonging and Nostalgia in Western Europe and the US*. London: Palgrave Macmillan.
 - Heek, Frederik van (1973) *Van Hoogkapitalisme naar Verzorgingsstaat: Een Halve Eeuw Sociale Verandering 1920-1970*. Meppel: Boom.
 - Huizinga, Johan (2009) *De Hand van Huizinga*, red. Willem Otterspeer. Amsterdam: Amsterdam University Press.
 - Ossewaarde, Marinus (2013 forthcoming) *Theorizing European Societies*. London: Palgrave Macmillan.
 - Oudenkampen, Merijn (2009) ‘De Natie in Verwarring: Pijnlijke Geschiedenis op Zoek naar de Nederlandse Identiteit,’ *De Groene Amsterdammer*, 30 september 2009.
 - WRR (2007) *Identificatie met Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Hier staan we voor!

DOOR ANDRÉ ROUVOET EN JACOB POT De meeste politieke partijen in Nederland zijn grosso modo tevreden over de Grondwet, enige wensen tot aanpassingen daargelaten. Datzelfde geldt voor de grote meerderheid van de Nederlandse bevolking. Toch leidt de Grondwet een ‘armetierig bestaan’ zoals wel eens gezegd wordt. Dat is misschien wat kras uitgedrukt. Maar het is waar: wat men ook van onze Grondwet mag denken, deze neemt niet die plaats in de Nederlandse staat en samenleving in, die voor een document als dit gepast is. Dat is ongewenst.

Naast enkele andere factoren welke leiden tot de relatieve onbeduidendheid van de Grondwet, is er in het bijzonder de kwestie van het ontbreken van een preambule. Het is deze kwestie – een van de factoren waar de door het kabinet-Balkenende IV ingestelde Staatscommissie Grondwet niet of onvoldoende op ingaat – waarop we ons in dit artikel zullen concentreren.

Het gemis van een preambule

De Staatscommissie heeft weinig met symboliek: zij acht een preambule niet in overeenstemming met het sober-juridische karakter van de Grondwet; zij ziet geen mogelijkheid in een preambule tot de formulering van gemeenschappelijke waarden te komen en ze meent dat een preambule geen bijdrage levert aan de versterking van de normativiteit van de Grondwet.¹ Over deze argumenten valt heel wat te zeggen (zie verderop), maar wat daarvan zij, dit gemis is op z'n minst

NEDERLAND BEHOEFT EEN GRONDWET MET SYMBOLIEK

merkwaardig. Om te beginnen omdat het Statuut van het Koninkrijk der Nederlanden, dat in rechtskracht nog boven de Grondwet staat, wél een preambule heeft.² Alle mensenrechtenverdragen hebben er ook één en het Plakkaat van Verlattinghe begint met een tekst die aan hedendaagse preambules doet denken. Wie de preambules van met name de mensenrechtenverdragen leest, kan haast niet anders dan tot de conclusie komen dat deze niet alleen een funderende en normerende werking *kunnen* hebben, maar deze ook *daadwerkelijk* nastreven. Het advies van de Staatscommissie Grondwet om niet tot het opstellen van een preambule te komen is alleen al om deze redenen niet goed te begrijpen, zeker gelet op haar opdracht en doelstellingen. Juist als het van belang is (en dat is het) de positie van de Grondwet te versterken en – onder meer daartoe – het normerende karakter ervan te verstevigen verdient het aanbeveling om als eerste daad ertoe over te gaan de Grondwet te voorzien van een krachtige preambule, die recht doet aan doel en functie van de Grondwet in het Nederlandse staatsbestel.

Nationale consensus

Waarom adviseert de Staatscommissie niet tot een preambule? De eerste overweging is dat zij geen hooggespannen verwachtingen heeft van de mogelijkheid om nationale overeenstemming te bereiken over een formulering die verwijst naar gemeenschappelijke waarden en bijdraagt aan de 'samenbinding' van de burgers.³ Dat is niet alleen een procedureel argument, maar ook een zwak argument. Indien het mogelijk is om op internationaal niveau, tot aan de schaal van de Verenigde Naties toe, wel over deze elementen overeenstemming te bereiken, waarom zou dit dan op nationaal niveau niet mogelijk zijn?

Symboliek is nodig

De Staatscommissie stelt verder – en dat is een belangrijker overweging – dat het voor opnemings van elementen die verwijzen naar gemeenschappelijke waarden twijfelachtig is of daarmee een wezenlijke bijdrage wordt geleverd aan de versterking van de normativiteit van de Grondwet.⁴ Dit argument is evenmin overtuigend. Tot op zekere hoogte is een staatsbestel immers afhankelijk van een functionerende symboliek. Niet alleen symboliek in de vorm van een vlag en een volkslied. Dergelijke symbolen

blijven aan de oppervlakte (al dienen de diepere wortels en verder reikende betekenis ook daarvan niet te worden onderschat). Symbolen van deze ('oppervlakkige') aard zijn ook het staatshoofd (de Koning) en het Koningshuis, het parlement en ook de Grondwet zelf. Niet voor niets is op de Hofplaats, direct zichtbaar vanuit de wandelgangen van de Tweede Kamer, de Grondwetsbank geplaatst. Een symbolische plaatsing zou je kunnen zeggen. En ook het voorstel van het vorige kabinet om de Nederlandse taal in de Grondwet te verankeren kent een hoog symbolisch gehalte, maar is daarmee niet minder betekenisvol.

Diepe betekenis: identiteit

Symboliek kan echter ook in een diepere betekenis een functie hebben. Wij bedoelen hier symboliek in de betekenis van: *'hier staan wij voor. Dit vinden wij belangrijk in Nederland'*. Waar gaat dat dan om? In de eerste plaats om de (democratische) rechtsstaat en de kernpunten daarvan. Dit punt onderscheidt de Staatscommissie overigens ook. Zij ziet namelijk wel aanleiding een verwijzing naar de democratische rechtsstaat en aspecten daarvan op te nemen in de Grondwet, zij het dan niet in de vorm van een preambule, maar in de vorm van een algemene bepaling.⁵

De Staatscommissie hecht er dus wel aan – meer dan in de huidige Grondwet aan de orde is – woorden te geven aan het uitgangspunt dat de inrichting van de overheid en de rechtsverhouding tussen overheid en burger in de kern zijn gebaseerd op fundamentele beginselen, zoals het beginsel van democratie, de scheiding van machten, de legaliteits eis, eerbiediging van grondrechten en de toegang van burgers tot de onafhankelijke rechter. Dat is winst, maar gaat niet ver genoeg. Dit voorstel gaat namelijk – in elk geval deels – voorbij aan de plaats van en functie van grondrechten en rechtsbeginselen in de samenleving en de symbolische waarde daarvan. Met andere woorden: de

Samenvatting

- Het is jammer dat de staatscommissie geen preambule wil.
- Symboliek vervult een wezenlijke functie in het staatsbestel
- De Nederlandse Grondwet kan een meer samenbindende rol spelen

Staatscommissie stelt wel een algemene bepaling voor, maar de waarde daarvan is beperkt, omdat de inbedding daarvan in een algemeen vertoog over de functie hiervan in de samenleving als zodanig ontbreekt. De algemene bepaling die de Staatscommissie voorstelt, bindt immers alleen de overheid aan deze hogere vorm van het recht.

Het belang van fundamentele rechtsbeginselen

Dat brengt ons op de vraag waarom grondrechten en fundamentele rechtsbeginselen een zo grote betekenis hebben. Natuurlijk, omdat zij raken aan de verhouding tussen overheid en burger. Omdat zij waarborgen dat die verhouding door het recht wordt gestempeld. Niet alleen door het recht in de betekenis van legaal. Maar ook door het recht in de betekenis van rechtvaardigheid en gerechtigheid (legitiem). Die notie is essentieel in de geschiedenis van het westerse denken over staat, recht en macht. Veel staatsfilosofen spraken in dit verband over het zogeheten natuurrecht. Na de Tweede Wereldoorlog is het besef van hogere vormen van recht ten slotte terechtgekomen in de mensenrechtendocumenten. De kern van deze gedachte: een wet bevat niet recht omdat deze bij meerderheid is aangenomen, maar indien deze voldoet aan de norm van gerechtigheid. Dat wil zeggen, indien deze in overeenstemming is met mensenrechten en fundamentele rechtsbeginselen als de menselijke waardigheid.

Verhoudingen tussen burgers

Het rapport van de Staatscommissie kent hier een volgende ommissie: namelijk door hoegenaamd geen aandacht te schenken aan het functioneren van dezelfde, of soortgelijke rechtsbeginselen in de verhouding tussen burgers onderling. Zij gaat daarmee voorbij aan het feit dat grondrechten en fundamentele rechtsbeginselen mede worden gevormd en verwezenlijkt in het verkeer tussen mensen onderling. Denk daarbij aan de zogeheten horizontale of derdenwerking van grondrechten. Deze derdenwerking heeft een juridische betekenis, maar is ook van belang in de zin van de fundamentele notie dat (ook) een staatkundige gemeenschap gedragen wordt door mensen gezamenlijk en daarom inspanningen vraagt van degenen die er deel van uitmaken. Dit besef keert zowel terug in de Universele Verklaring van de

Rechten van de Mens als in het Bupo-verdrag. De preambule van de Universele Verklaring kent de zinsnede dat deze verklaring is afgekondigd *'opdat ieder individu en elk orgaan van de gemeenschap er naar zal streven ... de eerbied voor deze rechten en vrijheden te bevorderen'*. De Universele verklaring is dus niet alleen gericht tot staten, maar ook tot individuen en organisaties. Het Bupo-verdrag spreekt voor wat betreft de naleving van de bepalingen daarvan eveneens niet alleen staten aan, maar ook de individuele mens, *'uit hoofde van de plichten die hij heeft tegenover anderen en tegenover de gemeenschap waartoe hij behoort, de verantwoordelijkheid rust te streven naar bevordering en inachtneming van de in dit Verdrag erkende rechten'*.⁶

Ethos

Dit maakt duidelijk dat burgerrechten, grondrechten en vrijheden niet los verkrijgbaar zijn, maar gepaard gaan met een dieper liggend waardenbesef en inspanningen vragen van overheid en samenleving om deze te verwerkelijken. Recent is in een belangwekkende motie van de Raad van Europa (juni 2010) voortgebouwd op die relatie tussen grondrechten en burgerlijke verantwoordelijkheden.⁷

De opneming van in elk geval een dergelijke notie in een preambule bij de Grondwet heeft dus zeker een meerwaarde, in het bijzonder omdat op die wijze een grondslag kan worden gelegd voor het nu reeds een decennium durende debat in Nederland over grondrechten, burgerschapsplichten en maatschappelijke verantwoordelijkheden van burgers, bedrijven en instellingen.

Misbruik van grondrechten verbieden

Een grote tekortkoming van het advies is dat de Staatscommissie niet ingaat op het thema 'misbruik van grondrechten'. Nu we steeds vaker moeten vaststellen dat de verschillende grondrechten met elkaar botsen, dat tolerantie pijn doet en dat een vreedzaam samenleven van bevolkingsgroepen in de huidige, plurale samenleving minder dan voorheen een vanzelfsprekendheid is geworden, verdient juist dit punt aandacht. Ook hier kunnen we leren van het Bupo-verdrag (artikel 5 Bupo-verdrag) en het EVRM (artikel 17 EVRM). Grondrechten kunnen ingevolge deze bepalingen niet worden ingeroepen (misschien scherper gezegd:

Tot op zekere hoogte is een staatsbestel afhankelijk van een functionerende symboliek. Niet alleen symboliek in de vorm van een vlag en een volkslied.

gebruikt of misbruikt) met als doel de grondrechten van anderen te vernietigen. Met andere woorden: de burgerlijke vrijheden gelden niet voor de vijanden van de vrijheid.

Misbruik van grondrechten kan op velerlei niveaus aan de orde zijn. Zo kan hiervan sprake zijn als de vrijheid van meningsuiting gebezigd wordt met het enkele doel om te beledigen of te shockeren. Indien extreme groeperingen racistische of intolerante meningen willen verspreiden, oordeelt de rechter dan ook doorgaans dat dergelijke uitingen niet toelaatbaar zijn, ook niet met een beroep op de vrijheid van meningsuiting.

Verbod op politieke partijen?

In de huidige tijd stelt het terrorismevraagstuk ons voor nog weer nieuwe afwegingen op dit punt. Hier is het niet de meerderheid die voor kwetsbare minderheden een bedreiging vormt, maar de minderheid die alleen al door te dreigen met terreur een bedreiging vormt voor de rechten en vrijheden van anderen. Toch is het vraagstuk van het misbruik van grondrechten als zodanig niet nieuw. Vanuit de specifieke ervaringen van misbruik van democratisch verworven bevoegdheden, is na de Tweede Wereldoorlog de Duitse rechtsorde hier zeer alert op⁸ en ook Nederland kent mogelijkheden om misbruik van grondrechten tegen te gaan, zelfs in de vorm van een verbod op politieke partijen. De praktijk is weerbarstig. Vragen laten zich hier makkelijker stellen dan beantwoorden. Onder veel meer: Wanneer mogen de machtsinstrumenten van de staat worden ingezet om te voorkomen dat de democratische rechtsorde als geheel wordt bedreigd? De uitlatingen van verschillende verboden extreemrechtse partijen in Nederland waren weliswaar strafbaar, maar waren deze groeperingen als zodanig ook een bedreiging voor het land? Anderzijds: wat te doen met een politieke partij die expliciet en openlijk streeft naar een islamitische staat, waarin de rechten en vrijheden van andersdenkenden bij voorbaat ondergeschikt zijn, bijvoorbeeld aan de sharia?

Bepaling en preambule

Een grondwettelijke bepaling is er niet om op al deze vragen een antwoord te geven. Dit antwoord valt immers slechts te geven voor concrete gevallen, waarbij telkens de verschillende in het geding zijnde grondrechten tegen elkaar moeten worden

afgewogen. Maar dit algemene afwegingskader krijgt door het opnemen van een anti-misbruikbepaling wel meer richting; een richting die nu dus alleen nog door de mensenrechtenverdragen wordt gegeven. Daarnaast wordt een andere belangrijke stap gezet. Een expliciete anti-misbruikbepaling in de Grondwet vormt een logische pendant van een – wat ons betreft – in de preambule op te nemen oproep waarmee overheden en burger in positieve zin worden aangesproken: namelijk om inspanningen te plegen teneinde de rechten en vrijheden die de Grondwet verschaft, ook tot gelding te brengen en te verwerkelijken, voor zichzelf en voor anderen.

Constitutioneel Hof?

Wat mogen we met dit rapport in de hand aan Grondwetswijzigingen verwachten? Gezien de historie van rapporten van Staatscommissies: niet veel. De grootste kans is helaas dat de komende jaren slechts kleine stappen wordt gezet. De enige stap die met enige zekerheid wordt gezet is niet aan de Staatscommissie te danken, maar aan het initiatief-Halsema, dat, in elk geval voor het grootste deel van hoofdstuk 1 van de Grondwet, een einde maakt aan het verbod op de rechterlijke toetsing van wetten aan de Grondwet.⁹ Daarmee kennen we overigens nog geen constitutioneel hof dat vergelijkbaar is met bijvoorbeeld het Supreme Court of het Bundesverfassungsgericht. Al was het maar omdat de voltooiing van de derde fase van de herziening van de rechterlijke organisatie nooit heeft plaatsgevonden, zodat we in ons land tot op de dag van vandaag meerdere hoogste gerechten hebben. Een omstandigheid waar recent de SGP nog mee te maken had, in een zaak die overigens alles te maken heeft met de plaats van grondrechten en fundamentele rechtsbeginselen in de samenleving.¹⁰

Conclusie

Dat we slechts beperkte veranderingen kunnen verwachten is voor een belangrijk deel te wijten aan het advies van de Staatscommissie zelf. Zeker,

Auteurs Dit artikel werd door de genoemde auteurs geschreven in hun hoedanigheid van respectievelijk (toenmalig) voorzitter (mr. A. Rouvoet) en ambtelijk secretaris (mr. J. Pot) van de ChristenUnie-fractie in de Tweede Kamer.

Burgerrechten en vrijheden zijn niet los verkrijgbaar, maar gaan gepaard met een dieperliggend waardenbesef. Ze vragen inspanningen van overheid *en* samenleving.

de Staatscommissie wil in het bijzonder het normatieve karakter van de Grondwet versterken en doet hiertoe een aantal belangwekkende voorstellen. Tegelijkertijd laat de Staatscommissie wezenlijke aspecten en reële mogelijkheden liggen. Zij geeft zich te weinig rekenschap van de functie van de Grondwet in het staatsbestel als zodanig. Daarmee komt het vraagstuk van onder andere de scheiding der machten te weinig aan de orde. De Staatscommissie miskent de waarde van de symboliek in een document als de Grondwet. Door vervolgens niet voor een preambule te kiezen, gaat zij voorbij aan de mogelijkheid om de menselijke waardigheid, de grondrechten, en de fundamentele rechtsbeginselen ook aan de samenleving zelf normatief voor te leggen. Tenslotte wordt een bepaling met betrekking tot het misbruik van grondrechten node gemist, terwijl juist dit vraagstuk in de multiculturele en pluriforme samenleving van vandaag de dag volop actueel is. Van een commissie, die zich ten doel heeft gesteld de Grondwet aan betekenis te doen winnen, juist door de normativiteit daarvan te versterken, had meer mogen worden verwacht.

Naschrift (oktober 2012)

Deze tekst is een ingekorte versie van een uitvoeriger beschouwing over de Grondwet en het rapport van de Staatscommissie Grondwet (11 november 2010). Nadat dit artikel werd geschreven is duidelijk geworden dat het VVD/CDA-kabinet het advies van de Staatscommissie grotendeels terzijde schuift. Dat heeft tot gevolg dat ook het enige onderdeel van wezenlijke betekenis van het advies niet wordt overgenomen (het voorstel een algemene bepaling aan de Grondwet toe te voegen waarin wordt vastgelegd dat Nederland een democratische rechtsstaat is, dat de overheid de menselijke waardigheid, de grondrechten en de fundamentele rechtsbeginselen eerbiedigt en waarborgt, en dat openbaar gezag alleen wordt uitgeoefend krachtens de Grondwet of de wet). Wat toenmalig minister Donner betreft, blijft het bij een modernisering van artikel 13, over de formulering van het briefgeheim. Bespreking in de Kamer heeft hierin geen verandering gebracht. Hetzelfde geldt voor het nieuwe regeerakkoord van VVD en PvdA: het woord grondwet komt in het akkoord zelfs niet voor. ■

Noten

¹ Zie hfd 4 rapport Staatscommissie.

² De kernbepaling uit de preambule van het Statuut luidt: 'constaterende dat Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen in 1954 uit vrije wil hebben verklaard in het Koninkrijk der Nederlanden een nieuwe rechtsorde te aanvaarden, waarin zij de eigen belangen zelfstandig behartigen en op voet van gelijkwaardigheid de gemeenschappelijke belangen verzorgen en wederkerig bijstand verlenen, en hebben besloten in gemeen overleg het Statuut voor het Koninkrijk vast te stellen;...'

³ Rapport Staatscommissie, p. 38.

⁴ Ibidem, p. 38.

⁵ Ibidem, p. 55. De vraag blijft waarom niet meer bij EVRM-achtige formuleringen is aangesloten.

⁶ De volledige relevante passage luidt: Erkennende, dat, overeenkomstig de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, het ideaal van de vrije mens die vrijheid als staatsburger een politieke vrijheid geniet, en die vrij is van vrees en gebrek, slechts kan worden verwezenlijkt indien er omstandigheden worden geschapen, waarin een ieder zijn burgerrechten en zijn politieke rechten, alsmede zijn economische, sociale en culturele rechten kan uitoefenen, Overwegende, dat, krachtens het Handvest der Verenigde Naties, de Staten verplicht zijn de universele eerbied voor en de inachtneming van de rechten en vrijheden van de mens te bevorderen, Zich ervan bewust dat op de individuele mens, uit hoofde van de plichten die hij heeft tegenover anderen en tegenover de gemeenschap waartoe hij behoort, de verantwoordelijkheid rust te streven naar bevordering en inachtneming van de in dit Verdrag erkende rechten,... (daarna volgt het verdrag zelf).

⁷ Doc. 12287, 9 June 2010 Fundamental Rights and fundamental duties and responsibilities.

⁸ Onder meer door de bepaling in artikel 1, tweede lid Grundgesetz: Das Deutsche Volk bekennt sich darum zu unverletzlichen und unveräußerlichen Menschenrechten als Grundlage jeder menschlichen Gemeinschaft, des Friedens und der Gerechtigkeit in der Welt

⁹ Zie Kamerstukken onder nummer 28 331.

¹⁰ De Hoge Raad verklaarde het vrouwenstandpunt van de SGP in strijd met VN-Vrouwenverdrag op (HR 9 april 2010, LJN BK4549, 08/01394); de Raad van State verklaarde enkele jaren eerder echter het hoger beroep van de SGP tegen het besluit de partijsubsidie te stoppen juist gegrond. Inhoudelijk ging het uiteraard ook hier om het vrouwenstandpunt. (Raad van State, 5 december 2007, zaaknummer 200609224/1)

Column

De zoetrode droom

DOOR REINIER KOPPELAAR

Op het moment van schrijven kiest Amerika de volgende president en maakt China zich op voor de machtswisseling in de Communistische Partij (CPC). Langs de straten van Peking wapperen vrolijk rode vlaggetjes en partijslogans. Het contrast tussen de Amerikaanse en Chinese machtswisseling kan haast niet groter: in de VS openbare verkiezingsdebatten, in China slechts geruchten en speculaties over wat er achter gesloten deuren wordt besproken. In de VS een bombardement aan campagne filmpjes waarin de partij elkaars kandidaat afbranden, in China -in de beste tradities van de communistische propaganda- dagelijks op de voorpagina's optimistische reportages over de zegeningen van het vertrekkend leiderschap.

Eenpartij-staat, dus slechte overheid?

Voer voor cynici? In het Westen staat de communistische partij er immers wat minder rooskleurig op dankzij berichten over de mensenrechtensituatie, de situatie van Tibet en de Oeigoeren, internetcensuur en gedwongen abortussen als gevolg van de eenkindpolitiek. Ook over de rol van China in de wereld is het Westen kritisch, zoals over de Chinese investeringen in Afrika, bedrijfsovernames in Westerse landen en de toegenomen assertiviteit van de tweede economie ter wereld in geopolitieke kwestie zoals Syrië en in de eigen Pacifische regio. De Leidse sinoloog Peter Ho schrijft: "Uit de wirwar aan mediaberichten lijkt het haast onmogelijk te begrijpen wat er waar en onwaar is over China. Sterker zelfs, door de Chinese culturele, regionale en sociaal-economische diversiteit is alles wat je over China beweert tegelijk waar én onwaar." Ja, China is een éénpartij-staat en dus geen democratie. Maar je kunt moeilijk beweren dat de leiders niet het goede voor het Chinese volk zoeken. Niemand kan ontkennen dat de partij in de afgelopen 20 jaar zo'n 500 miljoen Chinezen uit de armoede heeft getild en het land heeft opgestuwd in de vaart der volkeren. De partij heeft het vermogen gehad om sinds Deng Xiaoping in 1978 aan de macht kwam, China te redden uit de totale chaos en armoede waarin Mao Zedong met zijn permanente revolutie het land had gestort.

Schrikbeeld

De angst voor chaos (luan) en voor voedselgebrek zijn misschien wel de krachtigste drijfveren in het Chinese politieke systeem. De chaos en de hongersnood die Mao met zijn waanzinnige experimenten ontketende staan de Communistische Partij als een schrikbeeld voor ogen. Alles wat de stabiliteit en continuïteit van het regime in gevaar brengt moet daarom wijken voor het streven naar de harmonieuze samenleving, uiteraard onder de strakke leiding van de Partij. De rechtsstaat, die komt heel langzaam dichterbij, maar de democratie kan wachten. Wat de Chinese burger daarvan vindt? Die is echt wel in staat door het droombeeld van de harmonieuze samenleving heen te kijken. Chinezen ergeren zich bijvoorbeeld aan de zelfverrijking van bureaucraten en de rücksichtlose landonteigeningen bij infrastructuurprojecten. Desondanks lijkt de grote meerderheid de koers van de Partij te begrijpen en te aanvaarden. De beter opgeleide opkomende middenklasse inclusief: zij hebben hun nieuw verworven welvaart immers te danken aan de Communistische Partij. Het alternatief voor de zoetrode droom van de harmonieuze samenleving is de chaos. Met 1,3 miljard mensen is dat wel het laatste wat iemand wil in China.

Reinier Koppelaar werkt op de Nederlandse ambassade in China voor het Ministerie van VWS. Hij schrijft deze column op persoonlijke titel. Van 2006-2010 was hij politiek assistent van toenmalig minister Rouvoet.

Gedwongen gelijkheid

DOOR MIRJAM VAN DER BENT-CREZEE Enkele maanden geleden zijn we naar de stembus gegaan. Maar klopt het hart van onze democratie nog werkelijk? Nederland staat vanouds bekend als relatief tolerant. Maar is dat nog zo? Steeds meer is in ons land een streven naar geforceerde gelijkheid waarneembaar, waarbij levensbeschouwelijke van de meerderheid afwijkende visies met flinke druk door zowel de rechterlijke macht, de wetgever als bestuurders aan de kant worden gezet. Seculiere standpunten worden daarbij gepresenteerd als 'kernwaarden van de rechtsstaat'. Een gevaarlijke ontwikkeling.

Auteur

Mirjam van der Bent-Crezee studeerde Nederlands recht en werkt als trainee consultant bij een organisatieadviesbureau. Zij schreef dit essay in het kader van het ChristenUnie fellowsprogramma.

Inmenging door de rechterlijke macht

Een recent voorbeeld is de uitspraak van het Europees Hof van de Rechten van de Mens (EHRM) in de SGP-zaak. Voor de SGP was het Hof in Straatsburg de laatste mogelijkheid in de strijd om vrouwen uit te sluiten van haar kieslijsten in het parlement, de provinciale staten en de gemeenteraden. De Hoge Raad had in zijn arrest de Nederlandse staat opgedragen ervoor te zorgen dat de SGP het passief kiesrecht aan vrouwen toekent. Bij het EHRM betoogde de SGP dat het arrest van de Hoge Raad een beperking oplevert van haar verenigingsvrijheid. Hoewel het EHRM dit erkende, achtte het deze beperking gerechtvaardigd omdat daarmee de gelijkheid van mannen en vrouwen wordt bevorderd. In de ogen van het EHRM wegen het kiesrecht en het verbod om bij de uitoefening daarvan vrouwen te discrimineren zwaarder dan de verenigingsvrijheid van de SGP. Het principe prevaleert blijkbaar, want het Hof merkt in overweging 75 op dat het niet van belang is dat geen vrouw heeft aangegeven zich kandidaat te willen stellen voor de SGP. De uitspraak is opmerkelijk, omdat het EHRM refereert aan een eerdere uitspraak, waarin zij overwogen had dat staten terughoudend moeten zijn in het beperken van politieke partijen, omdat zij essentieel zijn voor het goed functioneren van een

IS NEDERLAND NOG TOLERANT?

pluralistische en democratische samenleving. In die uitspraak had het Hof tevens overwogen dat een beperking alleen gerechtvaardigd is als de politieke partij een gevaar voor de democratische rechtsorde is. Zoiets kan van de SGP niet beweerd worden.

Jongensbesnijdenis

Dient een rechterlijk college niet enige afstand te bewaren van de heersende maatschappelijke opvattingen wanneer rechten van minderheden in het geding zijn? In een recente zaak die voor het Landgericht Keulen werd aangebracht, kwam de rechter tot het oordeel dat het om religieuze redenen besnijden van jongens gelijk staat aan zware mishandeling, ook als de ouders toestemming geven. Voor de rechter woog hier het recht van de zoon op lichamelijke onschendbaarheid zwaarder dan de (religieuze) rechten van de ouders. De argumentatie lijkt sterk op die van Richard Dawkins, schrijver van het boek *God als misvatting*. Zowel de Keulse rechter als Dawkins zijn van mening dat overheidsingrijpen geboden is wanneer kinderen opgevoed worden in een religieuze traditie.

Inmenging door de wetgever

Terwijl het 'liberale' vrijheidsdenken ('alles moet kunnen') floreert, groeit benauwdheid

over wat afwijkt. Het afgelopen jaar zijn in het parlement diverse discussies gevoerd waarbij minderheidsvisies het eenvoudig afleggen tegen de visie van de meerderheid. Bekend is het fenomeen weigerambtenaar, waarvan afschaffing inmiddels is opgenomen in het regeerakkoord Rutte II. Het onverdoofd ritueel slachten leek na een riant overwinning in de Tweede Kamer ook te worden verboden, maar uiteindelijk was het het verbod daarop dat sneuvelde. Er zijn meer voorbeelden. Ruim een jaar geleden opperde de PVV om in alle Europese gebouwen een hoofddoekverbod in te voeren, waarop Europarlementariër Van Dalen terecht reageerde: "Moet in Europa alles vlak en kleurloos worden? Moet de grote witkwaast er over heen zodat we allemaal als gelijke zombies één kant op kijken en nog slechts één mening hebben? Dat is precies wat D66 ook wil."¹ Waar dit PVV-idee niet snel

Samenvatting

- De 'liberale' meerderheidsvisie wordt steeds dwingender opgelegd aan de samenleving.
- Dit gaat ten koste van opvattingen van minderheden.
- Diversiteit in het debat en in de samenleving is onmisbaar en verrijkt.
- Een open houding is nodig om verschillende visies naast elkaar te kunnen laten bestaan.

werkelijkheid zal worden, gold dat niet voor de Nederlandse eis bij de toetreding van de nieuwe gemeenten Saba, Sint Eustasius en Bonaire in oktober 2010. Deze eilanden dienden er in hun regelgevingwerk werk van te maken dat abortus, euthanasie en het homohuwelijk mogelijk zouden worden. Alsof deze toch gevoelige zaken bij ons van de ene op de andere dag zijn ingevoerd! Van een wat rigide handelswijze getuigt ook het voorstel dat (toen nog) VVD-Kamerlid Jeanine Hennis-Plasschaert vorig jaar deed om het verbod van religieuze uitingen als een kruisje of een hoofddoek voor alle ambtenaren te laten gelden. Houdt de scheiding van kerk en staat juist niet in dat burgers naar eigen inzichten en opvattingen hun leven kunnen inrichten?

Inmenging door bestuurders

Niet alleen op landelijk politiek niveau lijken politici allergische reacties te vertonen als het gaat om enige vorm van religieuze uiting, ook lokale politici kunnen er moeilijk mee uit de voeten. Begin 2009 ontstond er binnen het college van het Amsterdamse stadsdeel De Baarsjes commotie over een met Youth for Christ gesloten vierjarig contract voor de uitvoering van het jongerenwerk daar. Er waren twijfels gerezen over de 'religieusneutraliteit' van de organisatie. Uiteindelijk besloot de deelraad om het contract niet open te breken – dat zou het stadsdeel een behoorlijke schadepost opleveren –, maar de toon was wel gezet: ook in de gemeente Utrecht werden vraagtekens geplaatst bij het subsidiëren van YfC-werk. Eind 2009 kwam het Scharlaken Koord, een christelijke organisatie die hulp verleent aan prostituees, onder vuur te liggen nadat het Amsterdamse gemeentebestuur een motie van de VVD had aangenomen om niet meer samen te werken met instellingen met een uitgesproken religieuze identiteit. Het college legde dit advies naast zich neer, maar inmiddels was ook in Haarlem forse weerstand tegen het Scharlaken Koord gerezen. Mede vanwege het geringe vertrouwen in de organisatie, besloot het Scharlaken Koord uiteindelijk te bedanken voor de opdracht in Haarlem.

Dankbetuigingen aan huisdieren

In juli 2010, besloot opnieuw het 'liberale' Amsterdam, ditmaal stadsdeel West, het contract

met The Mall Westervijk, onderdeel van het YfC-jongerenwelzijnswerk, niet te verlengen. Dit ondanks de goede ervaringen met YfC. Het stadsdeel verlangde echter van de organisatie om ook personeel met een niet-christelijke achtergrond te werven en daar kon YfC niet mee akkoord gaan. Een laatste – zeer recent – voorbeeld: in Leiden mocht een promovendus geen religieuze opdracht opnemen in de handelseditie van zijn proefschrift. In zijn geval ging het om een ingekorte versie van Psalm 111:10 in het Latijn. Reden voor het verbod: "De dankbetuigingen aan God en huisdieren liepen de spuigaten uit", aldus de universitair woordvoerder. Het College voor Promoties van de universiteit bepaalde echter dat het de universiteit op grond van het promotiereglement niet vrijstond de tekst te verbieden. Het is zeer te betreuren dat de promovendus deze discussie op juridische gronden moest winnen. En de opmerking van de universiteit is onnodig krenkend. Als openbare instelling en met publieke middelen gefinancierd, zou de Universiteit Leiden open moeten staan voor alle gezindten – al was het maar uit respect voor haar eigen ontstaansgeschiedenis. Of dat uiteindelijk zo zal blijven is nog maar de vraag, nu de universiteit momenteel overweegt om het promotiereglement opnieuw tegen het licht te houden.

De meerderheidsopvatting als standaard?

De genoemde voorbeelden staan bepaald niet op zichzelf en lijken een trend aan het licht te brengen. Zij geven het duidelijke signaal af dat de ruimte voor pluriformiteit in onze samenleving steeds meer aan banden wordt gelegd. Dat in opiniestukken gesproken wordt van 'tolerantieweigering' en 'democratische arrogantie' verbaast dan ook niet. De politiek filosoof Alexis de Tocqueville waarschuwde al in 1835 voor 'de tirannie van de meerderheid'.² Hoewel hij democratie zag als een onafwendbaar proces, zag hij tegelijkertijd ook in dat een geïnstitutionaliseerd *vox populi* een verstikkende werking op het individu kan hebben. Volgens Tocqueville zouden beperkingen voor een andersdenkend individu niet alleen opgeworpen kunnen worden door regelgeving, maar ook doordat mensen geneigd zijn zich te conformeren aan de algemene opinie.

‘Recent kwam een Keulse rechter tot het oordeel dat het om religieuze redenen besnijden van jongens gelijk staat aan zware mishandeling, ook als de ouders toestemming geven.’

Sharia invoeren

Die algemene opinie wordt door sommigen als per definitie beslissend in het democratische bestel ervaren. Volgens Donner is het de essentie van de democratie dat als tweederde van alle Nederlanders morgen de sharia zou willen invoeren, die mogelijkheid moet bestaan. Een dergelijke opvatting van democratie doet geen recht aan onze rechtsstaat. Democratie staat niet simpelweg gelijk aan de eenvoudige wil van de meerderheid, oftewel 75 stemmen plus 1 in de Tweede Kamer. Democratie is juist bedoeld om de belangen van minderheden te erkennen en zoveel mogelijk te verdisconteren. Niet alleen omdat het dat voor de minderheid gemakkelijker maakt de meerderheidsbeslissing te accepteren, maar juist omdat de meerderheid dat aan de minderheid verplicht is, verplicht is aan de rechtsstaat die grondrechten verzekert.

'Zelfs'

Voor een goed democratisch debat is openheid en een luisterend oor vereist. Dat vergt inleving in de ander. Geen gemakkelijke opgave. Zeker niet voor diegenen die ertoe neigen de algemene *communis opinio* als essentieel voor de samenleving te zien, oftewel: als standaard waar in redelijkheid niet vanaf geweken kan worden. Na de ontzuiling en de ontkerkelijking is deze algemene norm van de meerderheid steeds vaker een seculiere norm. Een norm waar radicaliteit uit spreekt en die anderen niet altijd ruimte laat voor andere opvattingen of deze andere opvattingen als het ware gedooft. Opvallend (of juist niet) is dat D66-er Boris van der Ham ontkent dat er in Nederland een seculiere meerderheid bestaat. Hij stelt: “Als er al een meerderheidsopvatting bestaat, dan huist die vooral in de gedachte dat ieder mens deze keuzevrijheid toekomt, en dat de wetgever hierin dient te voorzien.”³ Dit klinkt heel mooi en nobel. De daarop volgende zinnen in het artikel van Van der Ham verraden echter dat de seculiere norm ook bij hem tot algemene norm is verheven en dat andere overtuigingen door de meerderheid gedooft worden: “Mag iemand dus ook orthodox-religieuze opvattingen hebben? Ja natuurlijk. Hij mag in Nederland *zelfs* [curs. MJvdB] scholen stichten, verenigingen oprichten en televisieuitzendingen hebben, *nota bene* [curs. MJvdB] betaald door de belastingbetaler.” Deze tekst spreekt voor zich.

De kracht van diversiteit

Een parallel met de biodiversiteit valt te trekken. Velen maken zich grote zorgen over de afname van de biodiversiteit op onze planeet. Waarom? Alle natuurlijke processen op aarde, zoals de zuurstofproductie of de plantenbestuiving, zijn ervan afhankelijk. Het leven op aarde is ondenkbaar zonder biodiversiteit. Wellicht niet in dezelfde mate van belang, maar in ieder geval niet te onderschatten, is ook het belang van diversiteit in de samenleving. Een brede waaier aan opvattingen, ideeën en overtuigingen dient gekoesterd te worden en geeft de samenleving kleur. Het geeft tegenspraak, discussie en vrijheid. Dat maakt van democratie geen gemakkelijk proces. De sociaal-democratische denker Jacques de Kadt omschreef het democratische bestel ooit als “een ingewikkeld systeem van evenwichten en remmen, van verborgen beïnvloedingen en culturele democratie, dat zo langzaam en moeizaam werkt en zoveel ongemakkelijke pose eist”.⁴ Laten we ons daar niet door uit het veld laten slaan! Democratie dient de belangen van de rechtsstaat en daarmee van ons allen.

Vasthouden aan een authentiek verhaal

Daarom is het betreurenswaardig dat de positie van minderheden steeds meer aan het wankelen is en dat een afwijkend geluid steeds minder geaccepteerd wordt. Ook voor het christelijke geluid is minder ruimte dan voorheen. Maar dat het christelijke verhaal nog steeds aanstootgevend blijkt te zijn, biedt ook perspectief. Juist in deze tijd, waarin een woord als ‘authenticiteit’ te pas en te onpas wordt gebruikt, kan het mensen aan het denken zetten, aanspreken wellicht. Hopelijk biedt dat ruimte voor een open discussie in de samenleving en in het parlement. De genoemde voorbeelden geven echter wel aan dat het hart van de democratie minder klopt dan het zou moeten doen. ■

Noten

¹ ‘Hoofddoekverbod in Europa is onbegrijpelijk voorstel’, *ChristenUnie.nl* 10 mei 2011.

² A. de Tocqueville (1935), *Over de democratie in Amerika*, vertaald door H. Daalder en S. van Luchene.

³ B. van der Ham, ‘Nederland zucht niet onder seculier-liberale dictatuur’, *Trouw* 25-07-2011.

⁴ J. de Kadt, ‘De deftigheid in het gedrag’, in: K. van Boeschoten & L.J. Zimmerman, *De oude intellectuelen en de politiek*, Den Haag 1945, p. 32.

De overheid en de waarheid

HET BESTAANSRECHT VAN DE GODSDIENSTVRIJHEID

DOOR GEERT JAN SPIJKER Nederland kent een royale religieuze vrijheid, zeker in vergelijking met veel andere landen in de wereld. Maar hoe lang nog? Door individualisering en secularisering is de vrijheid van godsdienst niet meer onomstreden en staat tolerantie jegens orthodox geloof onder druk. Volgens de historicus James Kennedy kent Nederland voor het eerst een meerderheid, namelijk een seculiere. Die meerderheid is daarmee niet meteen onreligieus, maar heeft wel weinig op met traditionele, collectieve vormen van geloof. De voorbeelden rijgen zich recent aaneen: kritiek op onverdoofd ritueel slachten, gewetensbezwaarde trouwambtenaren, het SGP-vrouwenstandpunt, jongensbesnijdenis, enz. Waar gaat dit heen? Een verbod op de kinderdoop?

Godsdienst en geweld

De bundel *Freedom of religion* zet het thema godsdienstvrijheid in een internationaal kader door de situatie in enkele landen te bespreken. Ook lopen de auteurs verschillende rechtsgebieden bij langs, wat de breedte van het onderwerp duidelijk maakt. Interessant is ook de bijdrage van de markante Vlaamse kerkrechtdeskundige Rik Torffs die voor een offensieve, contractuele benadering pleit die het verdient verder doordacht te worden. Dit sluit aan bij een belangrijk thema van het boek: welk bestaansrecht heeft de godsdienstvrijheid nog in een seculiere samenleving? Volgens veel secularisten heeft godsdienst onze beschaving meer kwaad dan goed gedaan en verdienen gelovigen geen bijzondere bescherming van een speciaal grondrecht. Deze benadering zien we bijvoorbeeld bij de rechtsfilosoof Paul Cliteur. In zijn artikel 'Religion and violence' betoogt hij dat religie en staat strikt gescheiden moeten worden, omdat religie veel geweld (heeft) veroorzaakt in deze wereld. Ook zet ze aan tot ontrouw aan de overheid. Immers, een gelovige eert God boven de overheid, stelt Zijn geboden boven de aardse wet. Cliteur pleit daarom voor een strikt seculiere staat (het laïcisme). Hoe te reageren?

Ontstaan en bestaansrecht

Religieuze vrijheid is ontstaan in een context van conflicterende christelijke denominaties. Volgens professor Ben Vermeulen speelden pragmatische redenen daarbij een grote rol. In de zestiende eeuw wilde men een politieke autoriteit die boven de strijdende - religieuze - partijen stond. Ook moreel-theologische argumenten speelden waren belangrijk. Men benadrukte religieuze oprechtheid en het belang van een vrij geweten. Het duurde

daarna enkele eeuwen voordat de godsdienstvrijheid een stabiele waarde werd en een fundamenteel grondrecht voor alle bevolkingsgroepen. Na WOII vonden er een aantal belangrijke ontwikkelingen plaats. De islam verscheen op het westerse toneel en mensen begonnen steeds minder te snappen van traditionele levensovertuigingen en hun welomschreven dogma's en geboden. Men ziet geloof tegenwoordig vaak als iets irrationeels, iets vreemds dat achter de voordeur moet blijven. Waarom moeten we dat nog beschermen? Vermeulen wijst er allereerst op dat geloofsvrijheid het eerste grondrecht was dat juridisch verankerd werd en dat het nog steeds een duidelijke kern heeft (denk aan riten, gebruiken, organisaties). Het is geen oeverloos recht en de rechter beschermt niet alles wat onder het mom van geloof naar voren wordt gebracht. Hij beschermt alleen gedragingen die deel uitmaken van de praktijk van een geloof "in een algemeen geaccepteerde vorm". Gelovigen moeten daarom soms dingen doen die tegen hun geloof kunnen indruisen – zoals het deelnemen aan het pensioenstelsel, iets waar antroposofen moeite mee hebben. Ze staan dus niet boven de wet. Ook moet een geloof aan bepaalde eisen van coherentie en consistentie voldoen om beschermd te kunnen worden door de religieuze vrijheid. Een seksclub is geen religieuze instelling, aldus de rechter.

Rechtsstaat heeft religie nodig

Vermeulen wijst erop dat een puur seculiere opvatting van religie kan leiden tot een partijdige, eenzijdige opvatting, waardoor de overheid religieuze motivaties van mensen niet meer ziet of erkend als belangrijk. Geloof is voor menige minderheid van centrale betekenis voor de identiteit. Door het belang van geloof te miskennen, ontken je eigenlijk de kern van iemands wezen. Het miskennen van geloof heeft niet alleen negatieve gevolgen voor specifieke groepen, maar ook voor

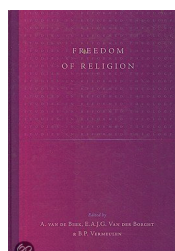
de rechtsstaat als geheel. Onze democratie heeft immers waarden – zoals naastenliefde, solidariteit, zelfbeheersing, verantwoordelijkheidsbesef – nodig die de overheid zelf niet kan leveren. De staat kan zijn eigen voeding echter bevorderen door die overtuigingen wel gelijkelijk te faciliteren. Een punt hierbij is wel: hebben alle overtuiging goede ingrediënten in huis? De westerse geschiedenis heeft geleerd dat het christendom en bijvoorbeeld zijn notie van de fundamentele gelijkwaardigheid van ieder mens van grote betekenis is geweest voor de ontwikkeling van de democratische rechtsstaat.

Overheid en waarheid

In de slotbeschouwing vragen de redacteuren zich af: is er met de Verlichting wel wat veranderd eigenlijk? Hun prikkelende antwoord luidt: ten diepste niet. Ook in een postchristelijke tijd moet de overheid nog steeds omgaan met goed en kwaad, met waarheid en onwaarheid, net als in de zestiende en zeventiende eeuw. Elke wetgever moet nog steeds beslissen wat religieus acceptabel is – mogen kinderooffers wel of niet? – en daar ligt een nooit-neutrale en 'bovenwetenschappelijke' mensvisie aan ten grondslag. Onbeperkte vrijheid bestaat niet, ook niet voor gelovigen. Dieper dan de vraag naar de godsdienstvrijheid is dan ook uiteindelijk die om de ware religie. Ook nu is er een dominant waardenkader, alleen dat wordt niet zozeer in termen gegoten van waar en onwaar, maar in woorden als acceptabel en niet-acceptabel. De huidige discussies over ritueel slachten, jongensbesnijdenis, etc staan in dit kader. Het gedeelde midden verschuift in 'paarse' richting en dat betekent dat het zelfbeschikkingsrecht steeds dominanter wordt en de overhand krijgt op aloude praktijken.

Godsdienstvrijheid nu

Het mooie van de bundel is dat het benadrukt dat godsdienstvrijheid geen abstract concept is, maar afhankelijk van de context, van concrete mensen. De vormgeving van religieuze vrijheid verschilt naar tijd en plaats, naar eeuw en land. Dat brengt ook voor ons een verantwoordelijkheid met zich mee. Hoe geven wij in 2012 in Nederland deze vrijheid vorm? En hoe overtuigt een minderheid de meerderheid ervan dat vreemde geloofspraktijken een plek verdienen in Nederland? ■

A. van de Beek, E.A.J.G. Van der Borgh & B.P. Vermeulen (Eds.)
Freedom of religion
 (Studies in Reformed Theology)
 Leiden: Brill 2010
 ISBN: 9789004158078
 269 pagina's | € 139,00

Basisles democratie

DOOR EIMERT VAN MIDDELKOOP Naast het veel oudere democratische stelsel van Groot-Brittannië geldt het Amerikaanse als een model van democratie voor de rest van de wereld. De verkiezing van een nieuwe Amerikaanse president wordt wereldwijd gevolgd. Waar dat ambt geldt als het machtigste van onze wereld is dat begrijpelijk. Dr. Anne Vondeling, oud-voorzitter van onze Tweede Kamer, deed ooit eens het voorstel om voor die verkiezingen alle burgers van deze wereld een vorm van stemrecht te geven.

**EERSTE INTEGRALE VERTALING
VAN 'OVER DE DEMOCRATIE IN AMERIKA'**

Mocht dat er ooit eens van komen dan is enige kennis van de ontstaansgeschiedenis en vormgeving van de Amerikaanse federale republiek niet overbodig. Anders dan bij de meeste andere landen ligt die geschiedenis niet in een ver, al dan niet mythisch, verleden. De Verenigde Staten van Amerika zijn een product van de moderne tijd, een deels aan de politieke tekentafel ontwikkelde staatsvorm met als ingrediënten een onstuitbare drang tot vrijheid en gelijkheid, godsdienstijver en verdraagzaamheid. De Founding Fathers van de Amerikaanse Republiek maakten dankbaar gebruik van het politieke denkwerk van de filosofen van het oude Europa, met een bijna revolutionaire verdiscontering van protestante vrijheidszin en de gelijkheidsidealen van de Franse Revolutie.

Tocqueville en Groen

Over die kersverse, in Europese ogen experimentele, nieuwe democratie schreef de Franse politicus, politiek filosoof, socioloog en aristocraat Alexis de Tocqueville in de jaren 1835 tot 1840 als vrucht van een maandenlange reis door dat nieuwe continent zijn meesterwerk *Over de democratie in Amerika*. Vorig jaar verscheen daarvan voor het eerst in het Nederlandse taalgebied een integrale vertaling. Onbekend was het werk hier overigens niet. Reeds Groen van Prinsterer verwees in een van de latere uitgaven van *Ongeloof en Revolutie* een tiental malen naar het werk van Tocqueville, veelal met instemming. Beide denkers confronteerden zich met de vruchten van de Franse Revolutie, waarover Tocqueville later een ander meesterwerk *L'Ancien Regime et la Révolution* schreef, maar anders dan Groen aanvaardde Tocqueville intellectueel de doorwerking van de gelijkheid- en vrijheidsbeginselen van die revolutie. De Verenigde Staten van Amerika toonden in zijn ogen de eerste, radicale doorwerking in een nieuwe, democratische staatsvorm van die beginselen. Bespreking van dit invloedrijke werk is als vragen aan een theoloog de Bijbel te recenseren. *Over de democratie van Amerika* moet eerst en vooral gelezen worden. Dat kan, want dit politieke reisverslag is minder een wetenschappelijke verhandeling dan een erudiet reisverslag en is daardoor zeer toegankelijk voor een breed publiek. Voor het politieke denkwerk binnen de Christen-Unie is niet slechts de thematische en intellectuele verwantschap met het werk van Groen interessant

en relevant. Er zijn meer redenen om kennis te nemen van het werk van Tocqueville. Tocqueville heeft het vermogen om niets als vanzelfsprekend aan te nemen. Het resultaat is een ongemeen boeiende beschrijving van de "anatomie" van de Amerikaanse staat, de vigerende beginselen, de betekenis van de godsdienst en de ordening binnen de federale staat. Lezing van *Over de democratie van Amerika* prikkelt om na te denken over het geraamte van onze constitutionele ordening, de eraan ten grondslag liggende beginselkeuzes, de relatie staat-samenleving, de historische vorm waarin bij ons de relatie religie en politiek in het fenomeen van de zogenaamde Verzuiling gestalte heeft gekregen etc.

Tegenover en naast de soms wat eenzijdige theologische focus binnen de ChristenUnie is een confrontatie met harde politieke realiteiten stellig een vruchtbare exercitie. Tocqueville kan daarbij zeer behulpzaam zijn. Iets vergelijkbaars is te zeggen over een correctie of aanvulling op het soms wat al te grote gezindheidspolitieke accent van onze politieke keuzes. Immers, een politicus kan zich niet slechts verantwoorden met het wijzen op zijn goede bedoelingen en integriteit, hij is ook verantwoordelijk voor het effect van zijn handelen, de grenzen van zijn ambt en het onderhoud van de staat. Tocqueville kan daarbij behulpzaam zijn.

De kracht van het gelijkheidsbeginsel

Vanzelfsprekend moeten de verschillen verdisconteerd worden tussen het Amerika van de 19de eeuw en het actuele Nederland. Echter, de brug en het punt van vergelijking is het concept van de democratie als staatsvorm van de moderne tijd. De Amerikaanse democratie, zoals 175 jaar geleden door Tocqueville beschreven, is gaan gelden als een universeel model. En vrijwel elke Amerikaanse politicus propageert het ook als zodanig, recentelijk de neo-conservatieven zelfs met een bijna dogmatische ijver. Zie Irak.

Voor Tocqueville is de gelijkheid het meest fundamentele maatschappelijke en politieke structuurbeginsel. Hij noemt "de standsgelijkheid steeds meer een oerfeit waarvan elk bijzonder feit afgeleid leek te zijn". Met "religieuze schrik" heeft hij de onstuitbare doorwerking van dat beginsel beschouwd, eerst in Amerika maar vervolgens ook in Europa. Natuurlijk, het is ook de schrik van

‘Democratische volken haten de vertegenwoordigers van de centrale macht vaak, maar zij beminnen die macht zelf’

een aristocraat, die de met de standen gegeven ongelijkheid altijd als natuurlijk had gezien en nu wordt geconfronteerd met een revolutionaire ontwikkeling. Interessant is nu dat hij niet volstaat met het geven van een normatief oordeel, daarin is hij niet allereerst geïnteresseerd, maar in een weging van dat gelijkheidsbeginsel. En juist daaruit blijkt zijn actualiteit. Hij wijst er op dat er een legitieme hartstocht voor gelijkheid bestaat, die verheft. Daarentegen is er ook een streven naar gelijkheid met een perverse voorkeur voor het naar beneden halen van de sterken tot het niveau van de zwakken en die mensen ertoe overhaalt gelijkheid in slaafsheid te verkiezen boven ongelijkheid in vrijheid. Uit dit type observaties blijkt de profetische kracht van Tocqueville. In een enkele zin wordt gewaarschuwd voor een staatsstructuur, die wij later door het socialisme hebben zien introduceren en recente debatten in Nederland over de Wet gelijke behandeling. Daarmee verbonden wijst hij op het met het gelijkheidsbeginsel verbonden onstuitbare conformisme van vrije en gelijke mensen, die zich uitleveren aan de moraal van het grootste aantal. Gelijkheid kan mensen aanzetten tot nieuwe gedachten, maar ook tot helemaal niet meer denken. Het was hem in de VS opgevallen dat het individu een massa kant-en-klare opinies aangereikt krijgt, die hem ontlasten van de taak zijn eigen opvattingen te vormen. Een dergelijke observatie dwingt ons nu tot bezinning over wat er in de plaats komt van het interne conformisme dat binnen de zuilen heerste. Meer dan ooit ontwikkelt zich nu een natiebrede publieke opinie, die weinig gevoel heeft voor pluralisme en oprechte verdraagzaamheid (zie de “weigerambtenaar”) en een dwingende kracht van conformisme is.

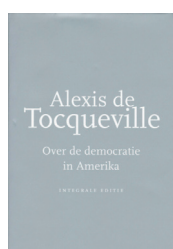
Het gelijkheidsbeginsel, conformisme en tirannie

Bijna in het voorbijgaan wijst Tocqueville op thema's, die met het opdringen van de gelijkheid

zich agendeerden en pas later de volle aandacht kregen, zoals dat van de maakbaarheid van mens en samenleving en het verwaarlozen van duurzaamheid. Soms prachtig geïllustreerd met een simpele waarneming. Zo vertelde een Amerikaanse matroos hem desgevraagd dat het geen zin had om duurzame schepen te bouwen aangezien de vooruitgang zo snel ging dat veroudering altijd om de hoek lag. “Aristocratische volken zijn van nature geneigd de grenzen van de mogelijkheid van de menselijke volmaakbaarheid te nauw te trekken; democratische volken leggen ze soms te ver”, zo concludeert hij na een enkele observatie. Het boek is vol van dit soort parels.

De bewondering van Tocqueville voor de jonge Amerikaanse democratie verhindert hem niet oog te hebben voor schaduwzijden en risico's. Mensen in democratieën zouden te weinig ambitieus zijn, want te druk met materiële zaken. De militaire geest dooft uit, want hang naar welvaart, “neiging tot medelijden die door gelijkheid wordt ingegeven, de kilte van de rede” leiden tot het zeldzamer worden van de oorlogszucht. Hier ligt de oorsprong van een hardnekkige these uit de politieke wetenschappen dat de democratie als staatsvorm naties minder naar de wapens doen grijpen. Met Tocqueville valt de logica van deze stelling nog altijd te onderschrijven, de geschiedenis van de 20ste eeuw draagt helaas veel tegenbewijzen aan. Het deel van de analyse van de democratie als staatsvorm en politieke cultuur, dat gaat over conformisme, horigheid en materialisme is vermoedelijk het meest fameus geworden. Niet in het minst vanwege het profetisch gehalte. “En wat mij in Amerika het meest tegen de borst stuit, is niet de extreme vrijheid die er heerst, maar de weinige waarborgen die men er vindt tegen de tirannie”, zo vat hij in een zin het misschien wel meest centrale thema van zijn boek samen.

Hij wijst erop dat standsgelijkheid leidt tot onafhankelijkheid van geest en dus het gevaar van anarchie in zich bergt. Dat wordt echter geneutraliseerd door een veel minder zichtbare kracht, namelijk die van de horigheid. Die houding is resultante van het gelijkheidsbeginsel, de eenvoudigheid van wetgeving, de enorme sociale kracht van meerderheidsopvattingen en de publieke opinie. Daaraan verbonden is de bereidheid

Alexis de Tocqueville
Over de democratie in Amerika
Rotterdam: Lemniscaat 2012
ISBN: 9789047703518
1168 pagina's | € 64,50

‘Ik heb de persvrijheid lief vanwege het kwaad dat zij voorkomt en niet zozeer vanwege het goede dat zij voortbrengt.’

van de democratische mens om een vergaande centralisatie van macht te accepteren. En dan is er weer zo’n parel: “Democratische volken haten de vertegenwoordigers van de centrale macht vaak, maar zij beminnen die macht zelf”.

Despotisme en de verzorgingsstaat

Als het despotisme zich bij de democratische naties zou vestigen, zo merkt hij op, zal het anders zijn dan in het verleden, namelijk omvangrijker en zachtmoediger, het zou de mensen verlagen zonder hen te kwellen. In de sociologische literatuur ligt hier de eerste en meest oorspronkelijke kritiek op de verzorgingsstaat, zoals deze pas een eeuw later tot volle ontplooiing kwam.

Filosofisch komt hier de analyse van de socioloog Tocqueville parallel lopen met de bijtende kritiek van Friedrich Nietzsche, die wat later sprak over een slavenmoraal en een onderscheid maakte tussen Untermensch en Übermensch. Beide denkers hebben op onderscheiden wijze aangevoeld wat in de 20ste eeuw tot uitbarsting kwam in de autoritaire en seculiere politieke filosofieën en praxis van het communisme en fascisme. Beroemd geworden is wat Tocqueville schrijft over de dreiging van het zachte despotisme:

“Ik zie een ontelbare massa eendere en gelijke mensen die voortdurend met zichzelf bezig zijn om zich kleine en platvloerse genoegens te verschaffen waarmee zij hun ziel vullen. Elk van hen afzonderlijk staat als een vreemdeling tegenover het lot van alle anderen...Boven hen torent een immense en beschermende macht uit die zich als enige belast met de zorg voor hun genietingen en het toezicht op hun lot. Zij is absoluut, nauwkeurig, regelmatig, vooruitziend en zachtmoedig...Zij werkt met genoeg aan hun geluk, maar wil er de enige vertegenwoordiger en de enige scheidsrechter van zijn...zo maakt zij het gebruik van de vrije wil elke dag minder nuttig en zeldzamer... hij verbreekt hun wil niet, maar verzwakt, verdraait en leidt die; hij dwingt zelden tot handelen, maar verzet zich er onophoudelijk tegen dat men handelt; hij vernietigt niet, hij belemmert het ontstaan; hij tiranniseert niet, hij hindert, hij onderdrukt, hij verstoort, hij dooft uit, hij stompt af en reduceert uiteindelijk elke natie tot een kudde schuchtere en vaardige dieren waarvan de staat de herder is”.

Nog altijd doet deze tekst de moderne lezer naar adem happen. En alsof deze analyse van de democratie, deze 19de eeuwse profetie nog niet voldoende is komt hij in de slotakkoorden van zijn analyse tot de verzuchting: “Het is inderdaad moeilijk te begrijpen hoe mensen die volledig hebben afgezien van de gewoonte om zichzelf te leiden, erin zouden kunnen slagen de juiste mensen te kiezen die hen moeten leiden, en het is ondenkbaar dat er ooit een liberaal, energiek en wijs staatsbestuur kan voortkomen uit verkiezingen bij een volk van dienaren”. Wij leven inmiddels anderhalve eeuw later en hebben deze profetische woorden in vervulling zien gaan en gelukkig ook de tegenkrachten, zoals moderne politieke partijen en constituties, tot ontwikkeling zien komen. Deze tekst van Tocqueville blijft echter onverkort relevant!

Religie

In de uitgebreide nabeschuiving bij deze vertaling schrijft de Leidse rechtsfilosoof Andreas Kinneging dat Tocqueville op jonge leeftijd van zijn geloof afviel. Dat was voor hem een ervaring van een groot verlies, waarover hij zijn leven is blijven rouwen. In zijn beschrijving van de Amerikaanse democratische cultuur besteed Tocqueville ruime aandacht aan de godsdienst als maatschappelijk relevante factor. Hier ligt de oorsprong van de wetenschappelijke aandacht voor het typisch Amerikaanse fenomeen van de ‘civil religion’. Anders dan in Nederland waar de godsdienst grotendeels werd ‘opgesloten’ in de zuilenstructuur, waarvan de basis werd gelegd in de tweede helft van de 19de eeuw, trof Tocqueville in Amerika een religiositeit aan, die het hele leven doortrok en fundeerde. Ook vandaag nog is zijn verbazing daarover het aanhoren waard: “Er is in Europa een bevolkingsgroep wier ongeloof alleen wordt geëvenaard door haar bruutheid en onwetendheid, terwijl men in Amerika een van de meest vrije en meest verlichte volken van de hele wereld alle uiterlijke religieuze plichten met hartstocht ziet vervullen”. In Amerika, zo merkt hij reeds in het begin van zijn boek op, heeft men de geest van de religie en de geest van de vrijheid prachtig weten te combineren.

“Elke religie gaat vergezeld van een politieke opvatting die met haar verwant is”, zo poneert hij. Het christendom dat in Amerika vanuit Europa

via immigratie binnenkwam was democratisch en republikeins. Anders wellicht dan in Europa, zo merkt de voormalige katholiek Tocqueville op, is in Amerika ook het katholicisme geen vijand van de democratie. Historische ervaringen hebben in Amerika geleid tot een scherpe scheiding van kerk en staat, een beginsel van vrijheid. De religie stuurt niet het maken van wetten, maar stuurt wel de zeden. Onmiddellijk daarop wijst hij op de grote maatschappelijke betekenis en kracht van het vitale Amerikaanse gezinsleven. "Terwijl de Europeaan aan zijn huiselijke smart probeert te ontsnappen door de samenleving in beroering te brengen, put de Amerikaan uit zijn huisgezin de liefde voor orde die hij vervolgens overdraagt op de staatszaken". Hier doet Tocqueville een waarneming die ons nog eens bepaalt bij de verwoestende gevolgen van de culturele veranderingen in de jaren '60 in ons land, een waarneming met programmatische betekenis voor de christelijke politiek. Met steun van Tocqueville kan ook in Nederland gewezen worden op en opgekomen worden voor de belangrijke relatie tussen de christelijke leer en praxis en politieke, constitutionele en burgerlijke vrijheden. Als we met Tocqueville een relatie mogen leggen tussen het christendom en fundamentele rechtsstatelijke en democratische noties als vrijheid, een sociaal ethos, barmhartigheid en solidariteit, dan moet gedeconfessionaliseerd Nederland zich de vraag stellen hoe in de toekomst deze noties kunnen worden geborgd. Het actuele integratiedebat is een voorbeeld van politieke verruwing, die een baken in zee kan zijn. Als het woord van Kuyper of Groen van Prinsterer niet meer wordt verdragen is er altijd nog dat van de liberaal Tocqueville!

Decentralisatie, de rechterlijke macht en de persvrijheid

Er zijn nog tal van andere thema's in "Over de democratie in Amerika" die het actuele politieke denken positief kunnen prikkelen. Ik denk aan zijn beschouwingen over bestuurlijke decentralisatie en de belangrijke rol van gemeenten. "De gemeente lijkt rechtstreeks uit de hand Gods voort te komen", zo schrijft hij, maar van alle vrijheden staat die van gemeenten het meest bloot aan machtsinvasies. Veel Nederlandse gemeentebestuurders zullen hem dat ook nu nog met overtuiging nazeggen. Meer passend bij de Amerikaanse situatie is

zijn bespreking van de grote macht van de rechter en de jurist. Interessant blijft echter zijn analyse van het waarom van die macht, als staatsmacht in en tussen die van de federatie, de deelstaten en het Congres. Hier wijst hij op zaken die relevant zijn voor ons kritisch nadenken over de Europese integratie. Wie herkent niet het waarheidselement in deze waarneming: "De soevereiniteit van de Unie is iets abstracts dat slechts op een beperkt aantal externe objecten betrekking heeft. De soevereiniteit van de deelstaten wordt door alle zintuigen gevat; men begrijpt haar moeiteloos; men ziet haar op elk moment aan het werk". Tocqueville geldt ook als de eerste denker die de machtsstrijd van de tweede helft van de 20ste eeuw heeft voorzien: "Er zijn tegenwoordig twee grote volken op aarde die verschillende vertrekpunten hebben, maar naar hetzelfde doel lijken op te marcheren: dat zijn de Russen en de Anglo-Amerikanen". Iets vergelijkbaars is te zeggen over de aandacht die hij geeft aan een nieuwe maatschappelijke en publieke macht in het Amerika van zijn tijd, namelijk die van de publieke opinie. Hij noemt de persvrijheid eindeloos veel kostbaarder bij democratische naties dan bij alle andere, ook om de uitwassen van het gelijkheidsbeginsel aan de kaak te stellen. Ik sluit af met een uitspraak over de pers, die ik al decennialang tot mijn favoriete reken:

"Ik geef toe dat ik voor de persvrijheid niet die totale en spontane liefde koester die men voelt voor dingen die van nature zonder meer goed zijn. Ik heb haar meer lief vanwege het kwaad dat zij voorkomt en niet zozeer vanwege het goede dat zij voortbrengt". ■

Auteur

Eimert van Middelkoop was van 1989 tot 2002 Tweede Kamerlid en van 2003 tot 2007 Eerste Kamerlid voor (eerst GPV en later) ChristenUnie. Van 2007 tot 2010 was hij Minister van Defensie.

Voorbij het neoliberalisme

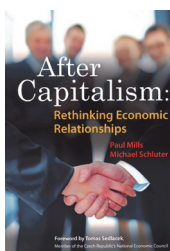
DOOR JOHANNES DE JONG Na 1989 leek het moderne kapitalisme de enige overgebleven economische ideologie. Zonder verdere concurrentie veroverde het neoliberalisme de wereld.

De enorme groei van de kapitaalmarkten werd het symbool van de neoliberale triomf. Bijna 20 jaar na het vallen van de muur bleken we echter in een kaartenhuis te wonen. Sindsdien staan fundamentele economische vragen weer op de agenda van de maatschappelijke discussie.

After Capitalism

Ook christenen zijn betrokken bij dit debat, ook zij stellen vragen bij de huidige economische ordening. Wat is een bijbels fundament voor een economische visie? Wat betekent een christelijk mensbeeld voor economische vragen? Is er een christelijk alternatief denkbaar voor het heersende neoliberale paradigma? Wat betekent 'economische ontwikkeling'? Met het uitbrengen van 'After Capitalism' wil de European Christian Political Foundation een aanzet geven om die vragen te beantwoorden. Samen met het Britse Jubilee Centre heeft de ECPF deze bundel *After Capitalism: Rethinking Economic Relationships* uitgebracht (Engelstalige publicatie). De bundel is geschreven door Michael Schluter en Paul Mills. Michael Schluter heeft gewerkt voor de Wereldbank en geeft reeds jaren leiding aan een beweging die relationeel denken wil verspreiden als alternatief voor het materialistisch individualisme. Paul Mills werkte voor leidende financiële instellingen (waaronder het IMF) in Washington en Londen.

Interesse?

Paul Mills & Michael Schluter

After Capitalism:
Rethinking Economic Relationships
Jubilee Centre, mei 2012
ISBN: 9780948476211
€ 10,50

U kunt deze bijbelse doordenking van economische verhoudingen bestellen voor €12,50. U kunt dit doen door een e-mail te sturen naar secretariat@ecpf.info of even te bellen met Johannes de Jong, manager ECPF: 033-4226971. Meer informatie over deze bundel kunt u vinden via www.ecpf.info/aftercapitalism of op Facebook: <http://www.facebook.com/AfterCapitalism>.

BESPREKING VAN 'AFTER CAPITALISM'

Zwakheden neoliberalisme

In deze bundel reflecteren zij op de gevolgen van de financiële crisis. Het gaat niet alleen om een crisis in het financiële systeem maar om een diepere crisis die de vooronderstellingen van het neoliberalisme blootlegt. Deze vooronderstellingen worden in de regel aangenomen als onuitgesproken waarheden. Het zijn echter deze liberale waarheden die de schrijvers onder kritiek stellen. In hoofdstukken twee en drie worden deze vooronderstellingen onder de loep genomen. De vraag wordt gesteld 'werkt een systeem dat gebaseerd is op schulden?'. Deze vraag wordt doorgetrokken naar de gevolgen voor onze relaties. Het is een diepe christelijke notie dat schuld relaties onder druk zet en zelfs verbreekt. De bijbelse respons op schuld is het herstel van relaties. Mills schetst hoe het voorkomen van schulden van gezinsniveau tot mondiaal niveau uitgangspunt kan zijn voor bedrijfsvoering en economisch beleid. Schluter schetst in 'is capitalism morally bankrupt?' hoezeer onze economie is doordrongen van het materialisme en het bijbehorend mensbeeld. Dit 'moreel gebrek' in de onderliggende filosofie kan direct worden verbonden met de morele gebreken in de economische instituties en de immorele sociale gevolgen van economische uitkomsten.

Relationeel alternatief

Het tweede deel van 'After Capitalism' is een introductie in het bijbelse alternatief van het relationeel denken. Michael Schluter schetst hoezeer een relationele blik onze kijk op de samenleving kan veranderen. Het begrip 'development' (ontwikkeling) krijgt in dit licht een geheel nieuwe lading door te gaan spreken over 'Relational Well Being' (RWB) waarvan GDP (BNP) slechts een onderdeel zou zijn. Wat dit betekent voor de economische ordening wordt geschetst in 'the divine economy'

Een out-of-the-box boek

'After Capitalism' heeft mijn denken over geld, financiële markten en schulden flink heen en weer geschud. Een out-of-the-box boek! We weten dat Bijbels denken een goed richtsnoer is voor het bouwen van gezonde intermenselijke relaties - en daarmee van gezonde systemen. Meer dan ik beseftte geldt dit a fortiori voor een gezond financieel systeem. Het is een uitdaging van formaat om de theoretische basis en de uitgangspunten die in dit boek gepropageerd worden, om te zetten naar concrete maatregelen - en uiteindelijk: daden." Eppo Bruins, Voorzitter ForumC, nr. 6 op de ChristenUnie-lijst voor de afgelopen Tweede Kamerverkiezingen.

en in 'beyond capitalism, towards a relational economy'. Hoe kan een beperkte rol van de overheid samengaan met een sociale economie? Hoe kan het 'gewone gezin' weer toegang krijgen tot het genereren van eigen kapitaal? Deze vragen leidden tot het hart van de relationele economie die 'After Capitalism' bepleit.

Concreet

De schrijvers blijven niet steken in deze algemene beschouwingen maar passen deze economische ordening toe op concrete zaken als globalisering, investeren en rente. Dat deze publicatie concreet wil zijn blijkt uit de bijzondere afsluiting van het boek. Twee hoofdstukken worden gewijd aan economie in het leven van een christen. Paul Mills gaat daarin in op financiële zekerheid en investeren als een christen. Met deze afsluiting biedt 'After Capitalism' een doordenking die een bijbels onderbouwd relationeel mensbeeld vertaalt in een nieuwe economische visie op alle economische niveaus. ■

Steun het ECPF

De subsidie voor de ECPF in 2013 is afhankelijk van haar fondswerving voor 31 december 2012. Elke euro steun in deze eindsprint betekent 6 euro subsidie van het Europees Parlement en is dus een investering in een helder christelijk geluid in Europa. Uw steun is welkom op rekeningnummer 153731095 t.n.v. de ECPF te Amersfoort.

Auteur

Johannes de Jong is secretaris van de ECPF. De European Christian Political Foundation (www.ecpf.info) is het 'Europees WI' behorend bij de ECPM (de Europese christelijke partij). De ECPF is eveneens de koepelorganisatie van christelijke denktanks uit heel Europa. Ook het WI is aangesloten bij de ECPF.

‘We moeten zoeken naar nieuwe woorden’

KENNISMAKING MET DE NIEUWE
WI-DIRECTEUR WOUTER BEEKERS

DOOR FLORIS SPRONK Begin februari treedt dr. Wouter Beekers aan als de nieuwe directeur van het WI. Wie is hij en wat gaat de ChristenUnie van hem merken? “De kernwaarden van de christelijk-sociale traditie zijn omstreden geworden.”

Kun je kort aangeven wie je bent?

In een paar steekwoorden: een maatschappelijk geëngageerd historicus, zoon van twee SP'ers van het eerste uur, op latere leeftijd tot geloof gekomen, nu lid van de Gereformeerde Kerk (vrijgemaakt) in Rotterdam, getrouwd, met twee lieve zoons en in verwachting van een derde kindje.

Dat klinkt alsof je een bijzondere geschiedenis hebt doorgemaakt.

De maatschappelijke betrokkenheid van mijn ouders is voor mij een belangrijk voorbeeld en dat blijft zo. Maar ik heb ook mijn eigen weg gevolgd. Ik heb Jezus als Heer mogen leren kennen. Ik kwam in aanraking met het christelijk geloof via schoolvrienden en mijn partner, Hadassa. Zij komt uit de Alblasserwaard, de Gereformeerde Bond. Samen hebben wij in Rotterdam een plek mogen vinden in de Gereformeerde Kerk (vrijgemaakt). Daar zijn we bijzonder gastvrij ontvangen, daar werd de liefde van Christus voor mij echt concreet. En mijn bekering tot het christelijk geloof heeft invloed gehad

op mijn politieke opvattingen. Zo ben ik de christelijk-sociale traditie steeds meer gaan waarderen.

Kun je ook iets met die waardering voor die christelijk-sociale traditie in je huidige werk?

Ik werk sinds 2004 bij het Historisch Documentatiecentrum voor Nederlands Protestantisme aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Dit centrum is een fantastische plek, waar wetenschap en samenleving samen komen. Ik gaf leiding aan een onderzoeksproject naar de geschiedenis van de christelijk-sociale beweging. Die kreeg bijvoorbeeld gestalte in de volkshuisvesting, het onderwerp van mijn proefschrift, maar ook in het welzijnswerk, onderwijs, zorg, vakbeweging, politiek, enzovoorts. Ik heb daarbij ook steeds gezocht naar de actuele waarde van deze christelijk-sociale traditie, gereflecteerd op de huidige rol van religie in de 'civil society'. Daarbij mocht ik samenwerken met sociaal-wetenschappers als Govert Buijs en Jan Hoogland. En ik zocht geregeld het gesprek met actieve bestuurders en politici. De medewerkers van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie heb ik in die context leren kennen.

Was de stap naar het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie voor jou dus een logische?

In zekere zin, ik heb aan de universiteit steeds gestreefd naar maatschappelijk relevant onderzoek. Dat spreekt me aan in het werken bij een Wetenschappelijk Instituut van een politieke partij: wetenschap heel concreet te maken voor politiek en samenleving. Overigens ben ik aanvankelijk lid geworden van het CDA, ik hoopte daar op een relevante manier te kunnen meewerken aan een christelijk-sociaal politiek. Maar veel CDA'ers voelen zich ongemakkelijk bij de C, dat bleek onlangs ook weer, toen een evaluatiecommissie van de verkiezingen – de commissie Rombouts – aangaf de C minder te willen profileren. Bij de ChristenUnie ervaar ik meer ruimte om vanuit de christelijk-sociale traditie politiek te bedrijven.

Wat neem je mee vanuit je academische onderzoek naar de ChristenUnie?

De constatering dat de kernwaarden van de christelijk-sociale traditie omstreden zijn geworden. De samenleving is op allerlei manieren veranderd. Vooral in de grote steden is deze

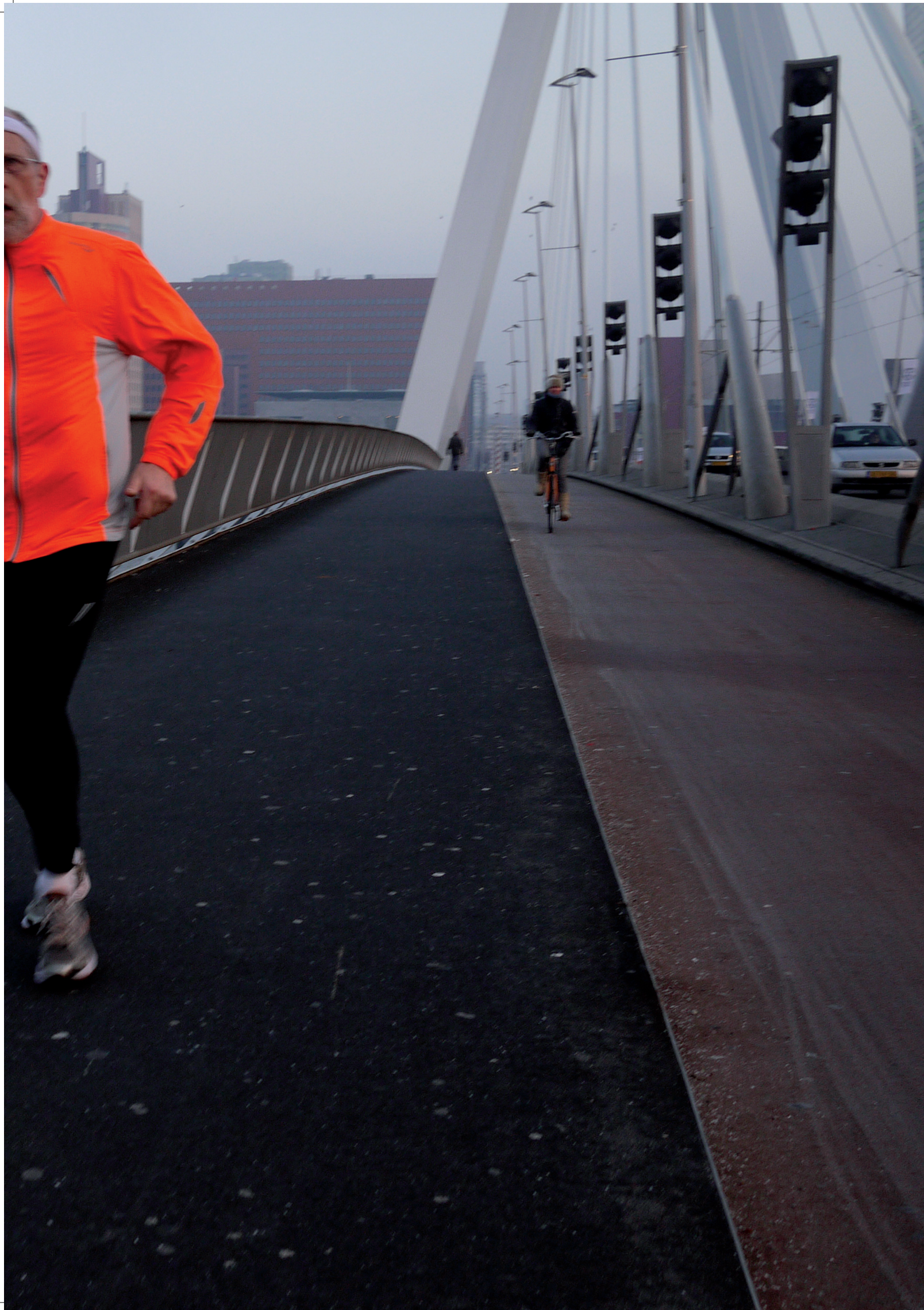
multicultureel geworden. Een seculiere visie op de samenleving heeft sterk aan invloed gewonnen. Het maatschappelijk middenveld is grotendeels geïnstitutionaliseerd en niet altijd meer de plek waar burgers verantwoordelijkheid nemen in de samenleving. Christelijk-sociale politiek betekent daarom zoeken naar nieuwe woorden die aansluiten bij een nieuwe cultuur, woorden als vrijheid en ontplooiing zijn daarbij van belang. Christelijke politiek wordt nogal eens geassocieerd met paternalisme en het beknotten van vrijheid. Wij moeten onder de aandacht zien te brengen dat we juist mensen de ruimte willen geven, ruimte om hun diepste overtuigingen een plek te geven in hun leven: op hun school, werk, in vrijwilligersactiviteiten, enzovoorts. Dat betekent ook kritisch kijken naar de oprukkende macht van professionele instituties en overheidsbureaucratie, die deze ruimte in de praktijk vaak beperken.

Welke bijdrage kunnen we van jou als directeur van het Wetenschappelijk Instituut verwachten?

In de eerste plaats wil ik graag werken in een team. Er lopen al interessante projecten: van Rob Nijhoff, die nadenkt over de veranderde culturele context waarin de ChristenUnie handelt, en Geert Jan Spijker over vrijheid, bijvoorbeeld. De ChristenUnie investeert veel in haar denktank. De kracht van het WI is ook te danken aan al die leden die het instituut als donateur ondersteunen. Ik wil het team graag versterken, denkkracht binnen de partij verder mobiliseren en vertalen voor politici en bestuurders in de praktijk. Buiten de ChristenUnie wil ik het debat opzoeken. Daarin zal ik me richten op het christelijk-sociale denken over de samenleving: kernwaarden als 'vrijheid' en 'verantwoordelijkheid' voor het voetlicht brengen.

Is de nieuwe directeur van het WI altijd aan het werk, of heeft hij ook nog hobby's?

Nou, de nieuwe directeur kan goed genieten van de dynamiek van zijn werk, maar hij houdt ook van zijn momenten van rust. Die vul ik heel verschillend in. Ik kan volop genieten van een avondje op de bank met mijn geliefde, een partijtje voetballen met mijn jongens, een moment van stilte en gebed, een wandeling met een vriend. Tijd hebben om tot jezelf te komen en in rust te genieten van het leven met de mensen om je heen. Nou, noem dat maar mijn hobby. ■

Politici zijn sprinters, ambtenaren marathonlopers

DOOR GUIDO HOOIVELD

Roel Bekker kwam ik ooit in een middagpauze bezweet tegen in sportkledij in het oude ministerie van VWS in Rijswijk. De toenmalige secretaris-generaal (SG) van dit departement had er net een rondje hardlopen opzitten. Waarschijnlijk heeft Bekker de titel van zijn recent verschenen boek aan dit sportieve tijdverdrijf ontleend. *Marathonlopers rond het Binnenhof. Topambtenaren bij het rijk 1970-2010* heet dit boek.

Roel Bekker
Marathonlopers rondom het Binnenhof. Topambtenaren bij het rijk 1970-2010

Den Haag: Boom Lemma 2012
ISBN: 9789059317963
437 pagina's | € 45,00

Over de categorie topambtenaren is in de wetenschappelijke literatuur weinig bekend. Bekker, tegenwoordig bijzonder hoogleraar arbeidsverhoudingen in de publieke sector, heeft met zijn boek deze leemte willen vullen. Hij kan uit ervaring over de functie van topambtenaar spreken. Van 1998-2007 was hij SG voor het ministerie van VWS. De laatste drie jaar van zijn ambtelijke loopbaan bekleedde hij deze functie voor het project Vernieuwing Rijksdienst.

Sprinters en marathonlopers

Waarom vergelijkt Bekker topambtenaren met marathonlopers? Dit wordt misschien wel het beste duidelijk door te schetsen waarmee hij politici vergelijkt. Politici zijn volgens hem sprinters op de honderd meter. In een met publiek volgepakt stadion leggen zij snel hun nummer af. Topambtenaren lopen echter 42 kilometer. Bij hen gaat het niet om snelheid, maar om uithoudingsvermogen. Grote delen van de wedstrijd lopen zij in eenzaamheid, zonder publiek. De portee van beide vergelijkingen moge duidelijk zijn: daar waar politici in de openbaarheid snel willen scoren, zijn topambtenaren achter de schermen bezig met de lange termijn. Als Bekker het heeft over topambtenaren dan gaat het over directeuren-generaal (DG's) en secretarissen-generaal. Een DG is verantwoordelijk voor een aantal beleidsdirecties. Ministeries kennen daar meerdere van. Bij de SG berust de algehele leiding van een departement. Topambtenaren hebben volgens Bekker een spilfunctie. Zij vormen de brug tussen de bewindspersoon en het ambtelijk apparaat. Hun taken zijn het adviseren van de minister over zijn beleid en het aansturen van het ministerie.

Model: vijf stijlen

In zijn boek heeft Bekker over een periode van veertig jaar willen nagaan wat er veranderd is in het functioneren van topambtenaren. Daartoe heeft hij 44 van de opmerkelijkste van deze lieden uit de periode 1970-2010 geportretteerd. Dat is niet *out of the blue* gebeurd, maar aan de hand van een heus model. Om topambtenaar te kunnen zijn heb je een aantal basiseigenschappen en basisvaardigheden nodig. Basiseigenschappen liggen in je persoon. Bekker onderscheidt er vijf: een open houding, nauwgezetheid, extravertie, empathie en nuchterheid. Maar goede basiseigenschappen zijn niet voldoende. Door opleiding en ervaring moeten ze geoperationaliseerd worden. Zo ontstaan er persoonlijke, sociale en cognitieve vaardigheden. Ook de stijl van leidinggeven is bepalend voor het succes van je functioneren als topambtenaar. Bekker heeft vijf stijlen in zijn model gestopt: dwingend, gezaghebbend, verbreedend, betrokken, gangmakend en coachend.

Gelukkige omstandigheden

Het welslagen als topambtenaar hangt echter niet

alleen van je persoon af. Ook de context waarin de functie zich bevindt, speelt hierbij een grote rol. Zo kan maatschappelijk een beleidsonderwerp de wind mee hebben, zoals bijvoorbeeld milieu in de jaren zeventig en tachtig. Ben jij net als SG of DG verantwoordelijk voor dit onderwerp, dan kun je meedeinen op de golven van de maatschappelijke belangstelling hiervoor. Het model van Bekker gaat uit van drie contexten: de maatschappelijke, de politieke en de departementale context. Die laatste context heeft betrekking op het functioneren van de organisatie van het ministerie. Werkt die niet goed, dan kun je pech hebben als topambtenaar. Anderzijds biedt een slecht lopende organisatie de kans om puin te ruimen. Doe je dat goed dan kan dat bijdragen tot je gezag als SG of DG.

Familieboek

De 44 portretten beslaan gemiddeld vijf bladzijden per portret. Er zitten bekende mensen tussen, zoals Jozias van Aartsen – ooit SG op Binnenlandse Zaken –, Doctors van Leeuwen en Joseph Molkenboer (die van de RVS-enquête), maar ook totaal onbekende, althans voor mij. Vijf bladzijden voor een portret is vergeleken met een krantenartikel veel, maar voor het doel van dit boek erg kort. De beschrijvingen zijn wat feitelijk van karakter. De persoon en vooral de relatie daarvan met zijn loopbaan komen daardoor wat minder uit de verf. Wellicht was het beter geweest als Bekker een kleiner aantal mensen had geportretteerd. Dan had hij meer ruimte gehad om de persoon te schetsen en de effecten daarvan op de ontwikkeling van zijn carrière.

Tjibbe Joustra

De portretten zijn ook vrij kritiekloos geschreven. Niet dat er geen kritiek in staat, maar die laat Bekker anderen zeggen, via de band dus. Door de afwezigheid van een eigen oordeel, is oud-topambtenaar Bekker wel erg aardig voor zijn soortgenoten. Het boek krijgt daarmee iets van een familieboek voor de club van SG's en DG's. Ronduit storend wordt deze kritiekloze houding in het portret van Tjibbe Joustra. In 2002 werd Joustra voorzitter van de raad van bestuur van het nieuwe UWV. Al gauw kwam hij in de problemen door de hoge huisvestingskosten van deze organisatie. Onder de druk van minister van sociale zaken Aart Jan de Geus (CDA) gaf Joustra zijn positie op. Bek-

‘Minister Ien Dales dronk op donderdagavond liever een borrel met haar topambtenaar Jozias van Aartsen dan dat ze naar het vreselijke bewindsliedenoverleg van de PvdA ging.’

ker kiest volledig partij voor Joustra en toont geen politiek begrip – geen onbelangrijke deugd voor een topambtenaar – voor de situatie waarin De Geus zich in deze affaire bevond.

Liever een borrel

Hoewel de portretten van de topambtenaren wat feitelijk zijn neergeschreven, schuwt Bekker hierin de anekdote niet. En dat maakt dit soort boeken juist extra aantrekkelijk. Zo komen we te weten dat minister Ien Dales op donderdagavond liever met haar SG Jozias van Aartsen een borrel dronk dan naar het vreselijke bewindsliedenoverleg van de PvdA ging. Een andere aardige anekdote is die over Wil van den Berg, die van 1972-1986 SG was op het ministerie van Sociale Zaken. De ijverige Van den Berg kwam in 1981 persoonlijk bij het huis van de kersverse minister Joop den Uyl alvast wat stukken brengen. Op het moment dat Liesbeth den Uyl de deur voor hem open deed, sprong de kat van de familie Den Uyl naar binnen. Mevrouw den Uyl dacht dat Van den Berg het zoekgeraakte dier kwam terugbrengen en bedankte hem daarvoor. Van den Berg kon nog net zeggen dat hij de SG van Sociale Zaken was toen mevrouw Den Uyl de deur al weer dicht wilde gooien.

Meer manager

In een nabeschouwing gaat Bekker na wat er de afgelopen veertig jaar veranderd is in het functioneren van topambtenaren en hun bekwaamheidseisen. Een onmiskenbare wijziging ten opzichte van 1970 is het verschuiven van de nadruk in het takenpakket. Lag die in 1970 nog op het adviseren van de minister in zijn te voeren beleid, vandaag de dag is het managen van de departementale organisatie het belangrijkste. Veertig jaar geleden werd overheidsbeleid nog uitgedacht op de tekentafel van het ministerie en speelde de SG of DG daar een onmiskenbare rol in. Het monopolie op beleidsvorming zijn ministeries echter al lang kwijt. Overal in de samenleving zijn organisaties en belangengroepen bezig met het uitdenken van beleid. Voor een ministerie is het van belang al deze wolken van beleid naar zich toe te halen en, zoals Bekker dat mooi verwoordt, te assembleren. Voor de topambtenaar anno nu betekent dit dat hij, gechargeerd gezegd, niet meer de almachtige en alwetende eerste adviseur van de minister is, maar een doorgeefluik van elders uitgedacht beleid.

Verbroederend

De *overall* conclusie van Bekker is dat tegenwoordig in essentie nog steeds dezelfde basiseigenschappen en -vaardigheden voor de functie van een SG of DG nodig zijn. Was het vermogen om conceptueel te kunnen denken in 1970 belangrijk, in 2012 is dat nog steeds zo. Ook de stijl van leiding geven is grosso modo nog steeds identiek aan die van veertig jaar geleden. De verbroederende stijl is nog altijd de dominante, zij het dat hier wel een accentverschuiving is waar te nemen. Vroeger kwamen het autoritaire types meer voor, zoals bijvoorbeeld de befaamde SG van Justitie Albert Mulder. Echte autoritaire types zie je in het huidige tijdsgewricht niet meer.

Een goede topambtenaar weet echter ook, naar gelang de situatie, af te wisselen in leiderschapstijl. Is er wat de persoon weinig veranderd vanaf 1970, wat betreft de contexten waarin een topambtenaar functioneert zijn de wijzigingen fors. Met betrekking tot de departementale context is hiervoor al de verschuiving van advisering naar bedrijfsvoering en management aan de orde geweest. De politieke en maatschappelijke context laten zien dat in 1970 andere onderwerpen hip waren dan tegenwoordig. Deze twee contexten maken ook duidelijk dat topambtenaren vandaag de dag ontzettend rekening moeten houden met de invloedrijke rol die de media in onze samenleving spelen.

Overdrachtsdossier

Roel Bekker maakt ons door zijn boek bekend met de enerverende wereld van topambtenaren. We leren over hun ratio en drijfveren. Verplichte kost voor politici dit boek, zeker voor hen die minister of staatssecretaris zijn of willen worden. Bekkers boek behoort eigenlijk opgenomen te worden in het overdrachtsdossier dat een ministerie altijd opstelt als er een nieuwe bewindspersoon aantreedt. Want zonder de medewerking van je topambtenaren red je het niet om een succesvolle minister te zijn, zoveel maakt dit boek wel duidelijk. ■

Auteur

Guido Hooiveld is historicus en beleidsadviseur bij gemeenten op het gebied van onderwijsbeleid.

Is er een markt voor christelijke politiek?

HET ELECTORALE POTENTIEEL
VAN DE CHRISTENUNIE

DOOR ANNEMARIE WALTER EN PHILIP VAN PRAAG Na een korte en intensieve campagne vonden op 12 september de Tweede Kamerverkiezingen plaats. De ChristenUnie kreeg 294.586 stemmen en behaalde mede dankzij de lijstverbinding met de SGP vijf zetels in de Tweede Kamer. De ChristenUnie blijft daarmee qua zetelaantal stabiel, maar zag haar stemmenaantal wel met ruim 10.000 dalen. In dit artikel gaan we nader in op de electorale positie van de partij. We doen dit aan de hand van een aantal vragen:

TABEL 1 | Kenmerken (Potentieel) Electoraat

	CU Kiezers	Potentiële Kiezers CU	Potentiële Kiezers CDA	Potentiële Kiezers SGP	Alle kiezers
Sekse in %					
Man	43	50	57	50	50
Vrouw	58	50	43	50	50
Leeftijdsopbouw in %					
18-34	25	23	19	27	23
35-54	40	35	32	34	37
55+	35	42	50	39	41
Opleidingsniveau in %					
Laag	13	20	19	27	21
Midden	43	43	43	48	43
Hoog	45	37	38	24	36
Stedelijkheid in %					
Zeer stedelijk	10	13	16	15	21
Sterk stedelijk	25	25	25	27	30
Matig stedelijke	23	25	25	23	21
Weinig stedelijk	38	29	24	19	19
Niet stedelijk	5	9	10	16	8
L-R Postitie					
Gemiddeld	65	61	65	67	54
Omvang groep in %					
Totaal	3	8	17	4	100

N.B. Bron: TNS NIPO/Universiteit van Amsterdam. N=1537. De gemiddelde links-rechts positie van de respondenten is gemeten op een 10-puntsschaal, waarbij 1 links is en 10 rechts.

1. Wat is het stempotentieel van de ChristenUnie?
2. Wat zijn de sociaal-demografische kenmerken van (potentiële) kiezers en welke politieke onderwerpen vinden zij belangrijk?
3. In hoeverre is de ChristenUnie in staat geweest om haar potentiële electoraat te mobiliseren?

Deze drie vragen trachten we te beantwoorden aan de hand van electoraal onderzoek dat in opdracht van de Volkskrant door TNS NIPO en de Universiteit van Amsterdam rond de Tweede Kamerverkiezingen van 2012 is uitgevoerd.¹ Daarnaast reflecteren wij op basis van de resultaten op de achterliggende vraag in hoeverre er een kiezersmarkt is voor een partij zoals de ChristenUnie en daarmee ook wat de mogelijke toekomst van een dergelijke partij is.

De drie christelijke partijen

Half mei, enkele weken na de val van het eerste kabinet van Rutte, zag bijna acht procent van het Nederlandse electoraat de ChristenUnie als een reële stemoptie.² Voor veel kiezers die tot het potentieel van de ChristenUnie behoren, geldt dat meerdere partijen een serieuze kans op hun stem maken. De belangrijkste electorale concurrenten van de ChristenUnie zijn niet geheel onverwachts het CDA en de SGP. Van de kiezers die overwogen om op de ChristenUnie te stemmen, zag 49 procent het CDA en 35 procent de SGP als een mogelijke keuze. Opmerkelijk is dat een behoorlijk aantal potentiële kiezers van de ChristenUnie ook een seculiere partij overweegt: VVD en D66 zijn voor respectievelijk 24 en 22 procent van het ChristenUnie een serieuze optie. De drie door de Bijbel geïnspireerde partijen, de ChristenUnie, het CDA en de SGP, vechten grotendeels om dezelfde groep kiezers. Van het Nederlandse electoraat overweegt 22 procent om op één van deze drie partijen te stemmen wat ongeveer goed is voor ongeveer 33 zetels in de Tweede Kamer. Het electorale potentieel van deze drie partijen overlapt slecht voor een klein deel. Voor een groot deel van de potentiële CDA-kiezers (77%) geldt dat ChristenUnie en SGP geen alternatief zijn. De overlap is bij ChristenUnie en SGP potentieel groter: van het SGP-potentieel zou slechts 29 procent niet op het CDA of de ChristenUnie stemmen en van het ChristenUnie-potentieel zou maar 37 procent niet overwegen om op de SGP of het CDA te

stemmen. Van deze drie partijen heeft het CDA in mei 2002 met 17 procent het grootste electorale potentieel, de SGP met 4 procent het kleinste. De ChristenUnie bevindt zich daar tussenin.

CU: redelijke afspiegeling

De potentiële kiezers van deze drie partijen verschillen op enkele sociaal-demografische kenmerken van elkaar (zie tabel 1).³ Het idee dat de kiezers van ChristenUnie en SGP sterk op elkaar lijken is slechts gedeeltelijk waar. De potentiële ChristenUnie-kiezers vormen qua leeftijd, geslacht en opleiding een redelijke afspiegeling van het Nederlandse electoraat. Wel blijkt dat dat ze minder in stedelijke gebieden woonachtig zijn. Hetzelfde geldt voor het CDA, maar voor deze partij geldt dat haar potentiële kiezers sterk vergrijzen. Het potentiële SGP-electoraat reflecteert het minst het Nederlandse electoraat. De potentiële SGP-kiezer is jonger, lager opgeleid en vaker woonachtig in niet-stedelijke gebieden dan de Nederlandse kiezer. Op een tien punts links-rechts schaal plaatst de potentiële ChristenUnie-kiezer zichzelf met een gemiddelde score van 6.1 wat dichterbij het politieke midden dan de potentiële kiezers van CDA of SGP.

Immateriële zaken

Wanneer we uitgebreider naar het profiel van deze kiezers kijken dan valt op dat er ook inhoudelijke verschillen zijn (zie tabel 2). Het ChristenUnie-potentieel vindt het veel belangrijker dan het SGP-potentieel, het CDA-potentieel en de gemiddelde kiezer om op te komen voor sociaal zwakkeren in de samenleving. Daarnaast vindt deze groep kiezers het belangrijker dan de gemiddelde kiezer om normen en waarden te herstellen in de samenleving. Opvallend is dat het thema normen en waarden anno 2012 voor de kiezers die overwegen op het CDA te stemmen veel minder belangrijk is dan in het recente verleden. Voor de potentiële ChristenUnie-kiezer is daarnaast het verhogen van

Samenvatting

- Potentiële CU-kiezers vormen een redelijke afspiegeling van de bevolking
- CU-potentieel geeft prioriteit aan immateriële zaken
- 37% van het CU-potentieel stemde uiteindelijk ook echt CU
- Het groeipotentieel van de CU ligt meer bij het CDA dan bij de SGP

TABEL 2 | Beleidsterrein Prioriteiten in %

	CU Kiezers	Potentiële Kiezers CU	Potentiële Kiezers CDA	Potentiële Kiezers SGP	Alle kiezers
Economische groei stimuleren	18	23	35	25	30
Gezonde overheidsfinanciën	43	26	29	25	22
Werkgelegenheid verbeteren	20	23	22	20	21
Koopkracht handhaven	13	13	19	12	20
Kwaliteit gezondheidszorg verhogen	5	26	13	15	17
Opkomen voor sociaal zwakkeren	28	23	8	15	17
Normen en waarden herstellen	30	24	12	31	12
Criminaliteit en onveiligheid bestrijden	3	10	12	10	11
Kwaliteit onderwijs verhogen	10	15	15	10	11
Woningmarkt verbeteren	8	5	9	3	10

N.B. Bron: TNS NIPO/Universiteit van Amsterdam N=1537. De respondenten is gevraagd welke twee beleidsterreinen uit een lijst van twintig men het belangrijkste vindt. De tien terreinen met de hoogste scores zijn hier weergegeven.

de kwaliteit van de gezondheidszorg een beleidsterrein dat na hem aan het hart ligt. Daarentegen worden zaken als koopkracht handhaven en economische groei stimuleren van veel minder belang gevonden. Dit vormt een belangrijk verschil met de potentiële CDA-kiezers. De potentiële ChristenUnie-kiezer geeft dus vooral veel meer prioriteit aan immateriële zaken.

Naamsbekendheid lijsttrekker

In het huidige door de televisie gedomineerde mediatijdperk is het niet alleen van belang dat de beleidsinhoudelijke standpunten van een partij aansluiten bij de opvattingen van de potentiële kiezers. De bekendheid, de uitstraling en persoonlijkheid van de lijsttrekker spelen een prominente rol. Arie Slob, al langer zichtbaar als fractievoorzitter van de ChristenUnie, was deze campagne voor het eerst lijsttrekker van de partij en daarmee het gezicht van de ChristenUnie. Hoewel hij in eigen kring veel bekendheid geniet, is hij daarbuiten relatief onbekend. In mei geeft slechts 64 procent van het gehele Nederlandse electoraat aan hem te kennen (zie tabel 3). Hij is wel aanzienlijk bekender dan SGP-lijsttrekker Kees van der Staaij die voor de tweede maal lijsttrekker van zijn partij was. Slob weet in de campagne zijn naamsbekendheid iets te vergroten maar veel minder dan CDA-lijsttrekker Sybrand van Haersma Buma en Kees van der Staaij. Onder de potentiële kiezers van de ChristenUnie is de bekendheid van Slob in mei met 90 procent al zeer hoog. Een grote naamsbekendheid van de lijsttrekker onder alle kiezers zou wenselijk zijn.

Vertrouwen

De belangrijkste eigenschap voor een lijsttrekker is het vertrouwen dat kiezers in hem hebben.⁴ Ruim zestig procent van de potentiële ChristenUnie-kiezers onderschrijft de stelling dat als ze twijfelen tussen twee partijen het vertrouwen in de lijsttrekker

ker doorslaggevend is, dat is zes procent meer dan het landelijk gemiddelde. In mei heeft tweederde van de potentiële ChristenUnie-kiezers (67 procent) veel tot zeer veel vertrouwen in Arie Slob. Opvallend is dat Slob in de loop van de campagne onder het ChristenUnie-potentieel maar ook onder het gehele electoraat aan vertrouwen verliest. Dat kan gedeeltelijk verklaard worden uit het feit dat in de laatste weken van de campagne de tweestrijd tussen de PvdA en VVD in de media domineerde. Kleinere partijen zijn daar vaak het slachtoffer van. Opvallend is wel dat CDA-lijsttrekker Sybrand van Haersma Buma begin september onder het ChristenUnie-potentieel bijna net zoveel vertrouwen geniet als Slob, terwijl de lijsttrekker van de ChristenUnie in mei nog duidelijk voor lag onder deze groep. Het gedaalde vertrouwen in Slob zou kunnen duiden op een weinig geslaagde campagne. Nog opmerkelijker is wat er over de gehele linie gebeurt met het vertrouwen in Kees van der Staaij. Dit vertrouwen daalt dramatisch van 16 naar 6 procent onder het gehele electoraat maar ook van 78

Noten

¹ Een groep van 1536 kiezers is vijf keer onderzocht. De eerste keer half mei, de laatste keer vlak na de verkiezingen.

² Onder potentiële kiezers verstaan we kiezers die een partij een stemkans van 7 of hoger geven op een tien puntsschaal, waarbij waarde 1 staat voor 'zeker nooit' en 10 voor 'heel goed mogelijk'.

³ We beschikken helaas niet over data over de kerkelijke achtergrond van de respondenten.

⁴ Respondenten is gevraagd aan te geven hoeveel vertrouwen ze in de verschillende lijsttrekkers zouden hebben als minister-president. Vertrouwen is gemeten op een 7-puntsschaal, 1 is 'helemaal geen vertrouwen' en 7 is 'heel veel vertrouwen'. De scores 5 tot 7 zijn samen genomen als het hebben van vertrouwen in een lijsttrekker als minister-president.

TABEL 3 | Bekendheid en Vertrouwen in de Lijsttrekker in %

	CU Kiezers		Potentiële Kiezers CU		Potentiële Kiezers CDA		Potentiële Kiezers SGP		Alle kiezers	
	Mei	Sept	Mei	Sept	Mei	Sept	Mei	Sept	Mei	Sept
Bekendheid										
Arie Slob	1000	1000	91	89	73	77	81	86	64	70
Sybrand van Haersma Buma	80	97	82	88	83	92	74	89	74	86
Kees van der Staaij	75	92	74	78	52	75	73	78	47	68
Vertrouwen										
Arie Slob	78	78	67	58	39	22	70	56	22	14
Sybrand van Haersma Buma	34	53	50	56	62	62	55	47	28	24
Kees van der Staaij	43	35	42	28	28	6	78	54	16	6

N.B. Bron: TNS NIPO/Universiteit van Amsterdam N=1537. Vertrouwen is gemeten op een 7-puntschaal, 1 is 'helemaal geen vertrouwen' en 7 is 'heel veel vertrouwen', de scores 5 tot 7 zijn voor deze tabel samen genomen.

procent naar 54 procent onder de potentiële kiezers van de SGP. Zijn ongelukkige uitspraken over zwangerschap na verkrachting in het programma *Wat kiest Nederland* en de daarop volgende mediareel hebben zijn naamsbekendheid wel vergroot maar het vertrouwen in hem behoorlijk geschaad.

Jonge, hoogopgeleide vrouwen

Op 12 september stemt 37 procent van het potentieel van de ChristenUnie ook daadwerkelijk op de partij. De kiezers uit het potentieel die voor een andere partij kiezen gaan met name naar het CDA (22 procent) en in mindere mate naar de SGP (10 procent). In hoeverre verschilt de kiezer die op 12 september ChristenUnie stemde nu van de potentiële ChristenUnie-kiezer? Tabel 1 laat zien dat de kiezers die uiteindelijk ook ChristenUnie-stemmen zich onderscheiden van het potentieel doordat ze iets jonger zijn, vaker vrouw, hoger opgeleid en minder vaak woonachtig in stedelijke gebieden. Daarnaast zijn ze wat rechtser dan de kiezers die tot het ChristenUnie-potentieel behoren. De ChristenUnie weet uit haar electoraal potentieel vooral de oudere, lager opgeleide, mannelijke kiezers niet tot een stem voor de ChristenUnie te bewegen. De ChristenUnie-kiezer vindt de immateriële thema's zoals normen en waarden en het opkomen voor sociaal zwakkeren nog belangrijker dan de potentiële ChristenUnie-kiezer. Opvallend is dat de ChristenUnie-kiezer weinig prioriteit geeft aan het bestrijden van de criminaliteit en veel minder waarde hecht aan de kwaliteit van de gezondheidszorg. Dat laatste komt waarschijnlijk doordat de ChristenUnie-kiezer een stuk jonger is dan de potentiële ChristenUnie-kiezer. Daarnaast hecht deze groep ChristenUnie-kiezers een grotere waarde aan het thema overheidsfinanciën. Opmerkelijk is ook dat onder de kiezers die uiteindelijk ChristenUnie stemmen het vertrouwen in Slob begin september niet gedaald was.

Conclusie

Wat betekent een en ander voor de electorale positie van ChristenUnie? Er is duidelijk een electorale markt voor christelijk geïnspireerde politiek. Echter, deze markt is klein en bedraagt tegenwoordig nog ruim een vijfde van het electoraat. De ChristenUnie is voor ongeveer eenderde van deze groep kiezers een serieuze optie. In deze campagne is de ChristenUnie er vooral in geslaagd de wat jongere, hoogopgeleide, vrouwelijke potentiële kiezer te overtuigen op de partij te stemmen. Een discussiethema binnen de ChristenUnie is de vraag in hoeverre banden met de SGP moeten worden aangehaald en in hoeverre de partij daar electoraal voordeel bij zou hebben. Gezien de grote partijtrouw van veel SGP-kiezers kan dat laatste betwijfeld worden. Het groeipotentieel van de ChristenUnie ligt meer bij het CDA dan bij de SGP. De overlap tussen het potentieel van de ChristenUnie met het potentieel van het CDA is groter dan de overlap met het potentieel van de SGP. Bij deze verkiezingen was de ChristenUnie, na de VVD, de partij die de meeste potentiële CDA kiezers voor zich wist te winnen. Het verleiden van deze groep kiezers tot een stem op de ChristenUnie vergt echter naar alle waarschijnlijkheid van de ChristenUnie dat de partij meer aandacht zal moeten besteden aan materiële thema's dan nu het geval is. De vraag is of de partij daarmee niet tegelijkertijd een deel van haar achterban van zich zal vervreemden. ■

Auteurs

Dr. Annemarie Walter is universitair docent bij de afdeling Communicatiewetenschap aan de Vrije Universiteit van Amsterdam. Afgelopen jaar nam ze deel aan het ChristenUnie-fellowsprogramma.

Dr. Philip van Praag is universitair hoofddocent bij de afdeling Politicologie aan de Universiteit van Amsterdam

‘Lever meer voorhoedegevechten!’

INTERVIEW MET GERT-JAN SEGERS

DOOR GEERT JAN SPIJKER Vier jaar lang was Gert-Jan Segers directeur van het WI. Hij maakte naam rond het thema islam en rechtsstaat en groeide de afgelopen jaren uit tot een ChristenUnie-boegbeeld. Na campagneleider te zijn geweest is hij nu gekozen in de Tweede Kamer. Hoe is het daar? Ik spreek hem op de dag dat Barack Obama is gekozen tot nieuwe leider in de VS.

Kunnen we iets leren van de nieuwe Amerikaanse president? Kan Nederland een Obama gebruiken? Ik vond het lastig om in politiek opzicht een keus te maken tussen Obama en Romney, in onze verhoudingen is dat toch zo iets als een keus tussen D66 en VVD. Maar goed, ik hoefde gelukkig ook niet te kiezen. Maar na zijn overwinning liet Obama wel twee mooie dingen zien. Allereerst de kracht van een goede speech. En in die speech de kracht van de hoop. Hij onderscheidde daarbij hoop van naïef optimisme. De hoop ziet namelijk wel degelijk de bende die er hier op aarde soms is, maar gelooft tegelijk dat dat niet het laatste woord heeft. En waar Obama dat verder wat liet zweven, hebben wij een vast fundament voor die hoop. God zelf. Daarom kan de ChristenUnie als geen ander staan voor politiek van de hoop. En die politiek kan Nederland zeker gebruiken.

Wat vind je van Rutte II? Gaat dat nieuwe kabinet echt bruggen slaan?

Dat zal lastig worden na de enorme valse start van het kabinet. En het was al zo lastig. VVD en PvdA hebben hele verschillende ideeën over crisisaanpak, de taak van de overheid, inrichting van de samenleving. Bij de verkiezingen hebben veel kiezers op de ene partij gestemd omdat ze tegen de andere waren. En nu krijgen ze hen allebei en dan

ook nog wel in een tijd dat er 16 miljard bezuinigd moet worden. Ik denk dat Nederland snakt naar een stabiel kabinet, maar ik ben bang dat het een wankel onderneming gaat worden.

Rutte II is ook Paars III: wat moeten christenen daarvan verwachten?

Ik ben bang dat dit geen vrolijk interview gaat worden. Want inderdaad, ik zie die ruimte voor verschil en dus de ruimte voor geloof alleen maar minder worden. Dreigend verbod op rituele slacht, heksenjacht op gewetensbezwaarde ambtenaren, ik zie pogingen om het publieke omroepbestel een zachte dood te laten sterven, aantasting van de onderwijsvrijheid. Maar toch hoop ik dat we meer doen dan alleen maar verdedigen wat we hebben. We moeten veel meer voorhoedegevechten gaan leveren. Dat kunnen we door vrijmoedig te getuigen van ons geloof, door werk te maken van ons geloof via de ChristenUnie, via Present, steun aan organisaties als Youth for Christ, De Hoop, het Scharlaken Koord. We hebben zoveel vrijheid om als navolgers van Jezus middenin de samenleving de staan. Om een bijbelwoord te parafraseren: de liefde voor God en de naaste drijft de vrees voor paars uit.

Hoe zie je de toekomst van Christelijke politiek in Nederland?

Met tobben komen we niet mee verder. Laten we werken zolang het dag is, dat is wat ons te doen staat. En dan moeten we meer dan ooit kleur bekennen. Opkomen voor de ruimte voor geloof, voor gezinnen, voor de vrijheid van onderwijs van ondernemers. Je sterk maken voor een duurzame economie, goede zorg voor de schepping. Opkomen voor kwetsbaren, voor ongeboren leven, voor slachtoffers van de moderne slavernij van mensenhandel en prostitutie. Dat zijn de voorhoedegevechten die we moeten leveren. En laten we op gezette tijden ook vrijmoedig spreken over onze diepste drijfveren. We doen dit, niet omdat het onze hobby is, maar omdat we navolgers van Christus zijn.

Waarom moet je vooral wennen in de Tweede Kamer?

Ik heb al mooie debatten gehad, maar het is voor een groot deel wennen. Het is een vak dat ik nog volop aan het leren ben. Maar ik voel me zeer bevoorrecht dat ik door de kiezers van de

ChristenUnie ben verkozen en ervaar het als een roeping om hier nu een periode te werken aan de missie van onze partij. En thuis vinden ze me ook nog aardig. De campagne was veel heftiger voor Rianne en de meiden dan de periode na de verkiezingen. Tijdens de campagne ging het zes dagen, dag en nacht door. Nu spreken we elkaar weer vaker...

Goed om te horen. Wat wil je bereiken in Den Haag? Heb je bepaalde concrete doelen?
Concreet wil ik aan de slag met de strijd tegen mensenhandel en prostitutie. Daarnaast wil ik me meer roeren in de discussie over godsdienstvrijheid in Nederland, dus de vrijheid om vanuit je geloof je in te zetten voor goed onderwijs, een christelijke omroep, goede zorg enzovoort. En ik zal me blijven mengen in het debat over de toekomst van Europa en de over islam in Nederland.

Hoe blik je terug op je WI-periode?

Het is een prachtige tijd geweest, alleen was het met ruim vier jaar te kort. Maar ik denk aan de pitte islamdebatten die we in verschillende grote steden organiseerden, aan mooie, inhoudsvolle congressen, de prachtige serie die we neerzetten rond de thema's Dienstbaarheid, Vrijheid en Duurzaamheid. Zonder een WI, zonder nieuwe inspiratie en ideeën is de ChristenUnie geen lang leven beschoren. En iets persoonlijker, ik had geweldige collega's met wie het zeer aangenaam samenwerken was.

Wat zie jij als taken voor het WI de komende tijd?

Ik hoop op nieuwe impulsen van het WI bij de doordenking van de relatie tussen geloof en politiek. En bij de doordenking van de verhouding tussen overheid, markt en samenleving. Met Wouter Beekers krijgt het WI een nieuwe directeur die daar al veel over heeft nagedacht en die ons daar echt verder ik kan brengen. Ik zie erg uit naar zijn komst en zijn bijdrage aan de partij.

Wil je verder nog wat kwijt?

Laten we af en toe even in onze arm knijpen en bedenken hoe geweldig het is dat we de vrijheid hebben om als christenpolitici actief te zijn en om onder andere via het WI steeds weer de verbinding te leggen tussen geloof en politiek. Vergelijkbaar met veel broeders en zusters in de wereld zijn we bevoorrechte mensen. ■

Nog 65 weken

DOOR ANNERIEKE PRUIM Over 65 weken zijn de gemeenteraadsverkiezingen. Een belangrijke periode breekt aan voor fracties en besturen. Een periode van profilering, het vinden en voorbereiden van opvolgers en het bedenken van een campagnestrategie. Het ChristenUnie Opleidingscentrum denkt hierover graag met u mee.

1. Nu werken aan strategie

In maart 2010 zijn de raadsfracties aan de slag gegaan met hun speerpunten. Hoe staat het nu met die speerpunten? Welke beloften van toen zijn ingelost en welke staan nog open? Wat zijn de thema's die de komende 1,5 jaar in de gemeente op de agenda komen en hoe profileert de ChristenUnie zich daarin? Het Opleidingscentrum heeft een handreiking klaarliggen om deze vragen gestructureerd aan te pakken. Ervaren trainers staan klaar om raadsfracties en besturen in dit proces te begeleiden. De training wordt op maat gemaakt voor elke lokale situatie.

2. Ontdekken en ontwikkelen van talent

Op de kandidatenlijsten prijken straks nieuwe namen. Om deze politieke talenten een goede basis te geven heeft het Opleidingscentrum de Leergang gemeentepolitiek ontwikkeld. Een stevig opleidingstraject voor mensen die hun ambitie kennen en goed voorbereid van start willen gaan. In dit traject combineren we stevige inhoud over christelijke politiek met het ontwikkelen van strategische en communicatieve vaardigheden. Er is aandacht voor het belang en de plaats van christelijke politiek in de gemeenteraad en de plaats die de ChristenUnie daarin inneemt. In de praktijk kan het lastig zijn om de uitgangspunten van de ChristenUnie goed voor het voetlicht te brengen in de lokale politiek. En het is een uitdaging om

onze achterban te overtuigen van een stem op de ChristenUnie. In de Leergang komen al deze onderwerpen aan bod. Het Opleidingscentrum denkt ook mee in het aantrekken en betrekken van talent voor de lokale ChristenUnie. Er is een programma beschikbaar voor het stimuleren van politieke betrokkenheid van de achterban, een opzet om uw leden uit te dagen om mee te doen en een traject om mensen met interesse verder te introduceren.

3. Trainingsdag: 2 maart

Op zaterdag 2 maart 2013 organiseert het Opleidingscentrum in samenwerking met de bestuurdersvereniging een trainingsdag voor iedereen die betrokken is bij de voorbereiding op de verkiezingen. Een greep uit de onderdelen van deze dag: Sociale mediastrategie: hoe zetten raadsleden sociale media effectief in voor en tijdens de campagne? Training van selectiecommissies: hoe kom je tot een representatieve kandidatenlijst? wat zijn de aandachtspunten in de gespreksvoering en welke rol heeft de commissie ten opzichte van het bestuur? Effectief campagnevoeren. Doelgroepen: wie wil je bereiken en hoe doe je dat? Samenwerking met andere partijen: wat is de achtergrond, wat is de winst en wat zijn bedreigingen? Verkiezingsprogramma: hoe komt dit tot stand en hoe ziet het eruit?

Met interactieve workshops onder leiding van ervaren trainers is dit een must voor iedereen met een actieve rol in de voorbereiding van de verkiezingen. Meer informatie over het aanbod en de actuele gegevens vindt u op www.opleiding.christenunie.nl. Vragen kunt u stellen via: opleiding@christenunie.nl. ■

Meer informatie

Like onze pagina op facebook!
www.facebook.com/ChristenUnieOpleidingscentrum

Column

Verdampende staten

DOOR HERMAN SIETSMA, HOOFDREDACTEUR

Het is alweer 23 jaar geleden dat de Muur viel. We vinden het ongedeelde Berlijn en het ene Duitsland al heel gewoon. Maar toen ik onlangs de voormalige Stasi-gevangenis Hohenschönhausen in Berlijn bezocht, was er niets dat vanzelf sprak. De aanblik is beklemmend, de verhalen erbij nog meer. Voor ons is het onbegrijpelijk dat het Duitse volk zich na de ideologie van het fascisme heeft laten verleiden tot het communisme, dat werd ingezet tegen de eigen volksgenoten. Onbegrijpelijk ook dat er in Nederland zo vergoelijkend over Oost-Europa, meer bijzonder ook over Oost-Duitsland, gesproken werd. Na 1990 veranderde alles in Duitsland en salonfähig links in Nederland draaide soepel mee.

Natiestaat blijft nodig

Het nieuwe Berlijn is een symbool voor de kracht van het zich ontwikkelende Europa. De kans op oorlog binnen Europa is door de Europese samenwerking effectief gedaald. Landen die een economische en monetaire unie vormen, voeren geen oorlog. Dat is althans de heersende opvatting, niet in het minst van de EU zelf. Volgens velen is de consequentie dat vrede en welvaart alleen te behouden zijn als er nog meer bevoegdheden aan Europa worden overgedragen; de Europese federatie als voorwaarde voor vrede.

In *De aanval op de natiestaat* rekent Thierry Baudet effectief af met deze illusie. De verklaring van de Europese oorlogen in het verleden ligt niet zozeer in het bestaan van natiestaten met soevereiniteit, maar in het imperialisme dat zij aan de dag legden, gevoed door de universalistische idealen van de Verlichting. Niet het bestaan van staatsgrenzen, maar het gebrek aan respect voor die grenzen leidde tot oorlogen. Bovendien was het vooral het schild van de Navo dat het continent ten tijde van de Koude Oorlog beschermde. Wij zouden zeggen: het kwaad zit niet in de (nationale) structuur, maar in de mensen. Zowel in een mozaïekpatroon van natiestaten als in een Verenigd Europa kan de kwade geest mensen beheersen.

Althusius: klein beginnen

De monetaire en economische crisis noopt tot samenwerking; daarover is geen twijfel. Maar een zakelijke samenwerking is iets anders dan het verdampen van de nationale staten, hetgeen lang door velen als een wetmatigheid is en wordt gezien. Als staten zoveel bevoegdheden overdragen dat hun soevereiniteit – die dan geen soevereiniteit meer is – afhankelijk is geworden van de instemming van Europese instituties, is die grens gepasseerd.

Het denken van protestantse landen is altijd gebaseerd geweest op de decentrale benadering: Europese samenwerking komt voort uit de lidstaten. Het is niet moeilijk hier een parallel te zien met de verbondsgedachte van Althusius, de 16e-eeuwse protestantse denker, die juist begon bij de kleinste gemeenschap. Katholieken zijn geneigd te denken vanuit het totaal: de lidstaten behouden de bevoegdheden die op Europees niveau daarvoor geschikt bevonden worden. Niet voor niets waren de grote voorvechters van de Europese integratie overtuigde katholieken.

Maar om vanuit een geheel te denken moet er een geheel zijn, niet alleen een constructie. De opmerkelijke ontwikkelingen in België, dat na een kleine twee eeuwen 'staatsvorming' in staat van ontbinding verkeert, mogen tot voorbeeld strekken. ■

‘Het christendom hoort bij Nederland en heeft onze cultuur diepgaand beïnvloed. Klokgelui hoort bij onze identiteit. Het geeft uitdrukking aan onze christelijke wortels en bindt op die manier samen.’

Thierry Baudet, pagina 5

